

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І КУЛЬТУРИ

Методичні вказівки до семінарських занять і самостійної роботи
для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальностей

051 Економіка, 072 Фінанси, банківська справа та
страхування, 073 Менеджмент,

122 Комп'ютерні науки,

133 Галузеве машинобудування,

141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка,

281 Публічне управління та адміністрування

Затверджено на засіданні
кафедри філософії і суспільних наук,
протокол №1 від 31.01.2024 р.

Філософія науки і культури. Методичні вказівки до семінарських занять і самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня спеціальностей 051 Економіка, 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 073 Менеджмент, 122 Комп'ютерні науки, 133 Галузеве машинобудування, 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка, 281 Публічне управління та адміністрування / Укл. Киселиця С. В. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка». 2024. 74 с.

Укладачка: Киселиця Світлана Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук НУ «Чернігівська політехніка»

Відповідальна за випуск: Шакур Наталія Валеріївна, кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії і суспільних наук НУ «Чернігівська політехніка»

Рецензент: Хамітов Назіп Віленович, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

ВСТУП

Дисципліна «**Філософія науки і культури**» є методологічним підґрунтям конкретних наук, що застосовує її аналітико-синтезуючі властивості та спрямовує інтеграційний потенціал на формування у здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня критичного, творчого і виваженого підходу до реалій у будь-якому сегменті науково-дослідницької діяльності. Всі матеріали курсу доступні в системі дистанційного навчання MOODLE за покликанням <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=4131>

Об'єкт дисципліни: людина у світі. *Предмет дисципліни:* закономірності зародження і функціонування основних наукових і філософських парадигм у людському бутті. Курс містить 4 модулі: «Особливості становлення культурно-філософських парадигм Заходу і Сходу», «Соціально-комунікативні виміри людського буття», «Онтологія і праксеологія в осягненні людиною світу», «Філософія як методологічна основа наукового пізнання». *Ключові слова:* абстрактно-логічне мислення, людське буття, наука, культура, цілеспрямована діяльність, суспільство, свідомість, світ, парадигма.

Цілеспрямованість програми: сформувані у здобувачів наукового ступеня доктора філософії (PhD) розуміння важливості науково-методологічного підходу до аналізу предметного світу людини, спонукати до осмислення дійсності на абстрактно-логічному рівні в межах досягнень сучасної науки та культури; прищепити сталі навички самостійного критичного розгляду проблем із залученням основних категорій філософії; виробити стійку зацікавленість до культурологічної та гносеологічної спрямованості філософії як методології наукового пізнання і перетворення дійсності, виховання цивілізаційної потреби у духовних зусиллях та розширенні горизонту особистісного світобачення, що спирається на загальнолюдські цінності.

Метою викладання навчальної дисципліни аспірантам зазначених спеціальностей є оволодіння ними загальнонауковими і філософськими компетентностями, необхідними для виконання оригінальних досліджень, що містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення для суспільства.

Головним завданням дисципліни є осягнення універсальних законів розвитку природи і суспільства, засвоєння основних категорій науки і культури, вивчення і застосування провідних філософських концепцій у науково-дослідницькій роботі, формування раціонального підходу до вирішення актуальних професійних і життєвих проблем.

Значення дисципліни полягає в удосконаленні науково-дослідницької культури здобувачів наукового ступеня доктора філософії. Для цього значущими є основні аналітичні та синтезувальні принципи філософського мислення, володіння логікою та основними методами наукового пізнання, застосування

одержаних знань при вирішенні професійних задач, слідування правилам академічної доброчесності як у діловому, так і міжособистісному спілкуванні, прагнення до творчості та конструктивної діяльності.

Протягом вивчення дисципліни застосовуються знання із навчальних курсів «Фахової української мови та основ ділової комунікації», «Історії України», «Історії та теорії української культури», «Риторики», «Громадянської освіти», «Логіки», «Філософських проблем наукового пізнання» та інших, поєднання змісту яких сприяє формуванню продуктивної уяви ЗВО через взаємодоповнення аналітичного підходу, властивого конкретним наукам, синтезуючим методом пізнання, властивого «Філософії науки і культури».

Під час вивчення дисципліни здобувач третього (освітньо-наукового) рівня має набути/розширити загальні та спеціальні компетентності, набути навички, що передбачені освітньою програмою відповідної спеціальності.

Для спеціальності 051 «Економіка»:

1. Здатність навчатися та оволодівати сучасними знаннями.
2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
4. Здатність до пошуку та оброблення інформації із різних джерел.
5. Здатність діяти на основі етичних міркувань.
6. Здатність діяти свідомо та соціально відповідально.
7. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства.

Для спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа і страхування»:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Здатність креативно мислити, генерувати науково-теоретичні і практично спрямовані ідеї, шукати власні шляхи вирішення ідей.
3. Здатність організовувати, управляти науково-проектною роботою та приймати спільні рішення з дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

Для спеціальності 073 «Менеджмент»:

1. Оволодіння загальнонауковими компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду.
2. Здатність до критичного мислення генерування нових складних ідей, аналізу та синтезу цілісних знань.
3. Здатність діяти на основі етичних міркувань та академічної доброчесності.
4. Здатність генерувати нові науково-теоретичні та практично спрямовані ідеї, шукати власні шляхи вирішення проблеми. Здатність виділяти протиріччя і не вирішені раніше задачі, проблеми або їх частини, формулювати та

експериментально перевіряти наукові гіпотези. Здатність застосовувати знання на практиці, при проведенні інноваційної діяльності.

5. Здатність до пошуку, обробки та аналізу та узагальнення інформації для проведення самостійних наукових досліджень у сфері менеджменту.

6. Здатність обґрунтовано обирати та використовувати методи та інструменти наукових досліджень у сфері менеджменту.

Для спеціальності 122 «Комп'ютерні науки»:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

2. Здатність розв'язувати комплексні проблеми комп'ютерних наук на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

3. Здатність до розвитку особистості та професійного зростання.

4. Здатність аналізувати та оцінювати сучасний стан і тенденції розвитку комп'ютерних наук та інформаційних технологій.

Для спеціальності 133 «Галузеве машинобудування»:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

2. Здатність працювати в міжнародному контексті.

3. Здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення.

Для спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка»:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

2. Вміння виявляти, порушувати та вирішувати проблеми.

3. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій школі в галузі електроенергетики, електротехніки та електромеханіки з використанням новітніх педагогічних підходів і практик, зокрема інформаційних технологій, засобів мультимедіа у навчальному процесі як для україномовної, так й іншомовної аудиторії, урізноманітнювати методики викладання з метою оптимізації сприйняття матеріалу.

Для спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»:

1. Здатність до виокремлення комплексних проблем у сфері публічного управління та адміністрування, проведення наукових досліджень на високому науково-методологічному та дослідницько-інноваційному рівні.

2. Здатність до розв'язування значущих суспільних проблем із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

3. Здатність створювати нові знання, продукувати оригінальні наукові дослідження, наукові / науково-методичні продукти й послуги, якість яких відповідає потребам національного та міжнародного ринку.

Під час вивчення дисципліни аспірант має досягнути або вдосконалити здатності, передбачені освітньою програмою.

Для спеціальності 051 «Економіка»:

1. Цілеспрямовано шукати та обирати необхідні для вирішення завдань інформаційно-довідникові ресурси та застосовувати емпіричні знання з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки.
2. Виявляти специфічні сутнісні характеристики людського буття та креативно застосовувати їх у власній дослідницькій діяльності.
3. Оперувати філософськими концептами при аналізі реальних ситуацій особистісного та суспільного життя.
4. Обґрунтовувати світоглядно-теоретичну позицію.
5. Чітко визначати ефективні методи наукового пізнання.
6. Формулювати проблему та обирати оптимальні шляхи її можливого розв'язання у науковому, технологічному, соціальному контексті.

Для спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа і страхування»:

1. Знати загальні принципи та застосовувати сучасні методи для проведення наукових досліджень у сфері фінансів, банківської справи і страхування.
2. Знати концептуальні та методологічні основи проведення наукових досліджень у сфері фінансів, банківської справи і страхування та мати навички необхідні для створення фінансових інновацій.
3. Вміти генерувати нові ідеї та гіпотези, здійснювати власні дослідження і використовувати для їх обґрунтування результати теоретичного аналізу в економічній та фінансовій сферах.

Для спеціальності 073 «Менеджмент»:

1. Формувати системний науковий світогляд, володіти сучасними теоріями і концепціями у сфері менеджменту.
2. Демонструвати навички самостійного виконання наукового дослідження, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, оцінювати результати автономної роботи і нести відповідальність за особистий професійний розвиток та навчання інших.
3. Здійснювати критичний аналіз, узагальнювати результати наукових досліджень, формулювати та обґрунтовувати висновки і пропозиції щодо розвитку концептуальних і методологічних знань у галузі менеджменту.
4. Обирати та використовувати загально-наукові та спеціальні методи наукових досліджень у галузі менеджменту.
5. Діяти на основі етичних міркувань та академічної доброчесності в процесі проведення наукових досліджень, оприлюднення результатів та їх впровадження.
6. Розуміти теоретичні основи та передумови ведення конкурентної боротьби при здійсненні господарської діяльності регіональних суб'єктів;

основних принципів та елементів концепції регіональної конкурентоспроможності та активізації регіонального розвитку держави.

Для спеціальності 122 «Комп'ютерні науки»:

1. Мати передові концептуальні та методологічні знання з комп'ютерних наук і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.
2. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних досліджень і математичного та/або комп'ютерного моделювання, наявні літературні дані.
3. Визначати актуальні наукові та практичні проблеми у сфері комп'ютерних наук, глибоко розуміти загальні принципи та методи комп'ютерних наук, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері комп'ютерних наук та у викладацькій практиці.

Для спеціальності 133 «Галузеве машинобудування»:

1. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних досліджень і математичного та/або комп'ютерного моделювання, наявні літературні дані.

Для спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка»:

1. Розуміти загальну філософську концепцію наукового світогляду, роль науки, пояснювати її вплив на суспільні процеси.

Для спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

1. Знати наукові концепції (теорії), термінологію, історію розвитку та сучасний стан наукових знань, ідентифікувати теоретичні й практичні проблеми з публічного управління та адміністрування і на межі предметних галузей, уміти критично мислити, мати дослідницькі навички, достатні для проведення фундаментальних і прикладних досліджень.
2. Знати та уміти застосовувати методи наукового пізнання, закони, закономірності та принципи публічного управління та адміністрування з урахуванням міждисциплінарних зв'язків, для проведення наукових досліджень та розв'язання актуальних проблем у сфері публічного управління та адміністрування.

СТРУКТУРА КУРСУ

Загальна кількість кредитів – 6 (1 семестр – 3, 2 семестр – 3)

Вид заняття	Загальна кількість годин
I семестр	
Лекції	16
Семінарські заняття	14
Самостійна робота	60
II семестр	
Лекції	12
Семінарські заняття	8
Самостійна робота	70

ПРОБЛЕМАТИКА

- I. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМ ЗАХОДУ І СХОДУ
- II. СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ВИМІРИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ
- III. ОНТОЛОГІЯ І ПРАКСЕОЛОГІЯ В ОСЯГНЕННІ ЛЮДИНОЮ СВІТУ
- IV. ФІЛОСОФІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

ТЕМАТИКА

- Тема 1. Культура і цивілізація
- Тема 2. Філософія як узагальнення духовної культури людства
- Тема 3. Духовна культура Давнього Сходу
- Тема 4. Духовна культура Європейської Античності (Давня Греція)
- Тема 5. Духовна культура Середньовіччя
- Тема 6. Духовна культура доби Відродження
- Тема 7. Наукоцентризм культури Нового часу
- Тема 8. Німецька класична філософія як раціоналістична довершеність культури Просвітництва
- Тема 9. Релігійне подолання гносеологізму: суперечливість новокласичної духовної традиції
- Тема 10. Парадигмальний плюралізм середини XIX – початку XX століття
- Тема 11. Епістемологічна та аксіологічна спрямованість сучасної культури

- Тема 12. Зустріч Сходу і Заходу в українській культурі: класика і сучасність
- Тема 13. Буття як фундаментальна проблема філософії
- Тема 14. Духовні та психологічні виміри буття людини. Свідомість та позасвідоме
- Тема 15. Праксеологічні та морально-етичні виміри людського буття
- Тема 16. Особистість у вимірах філософського аналізу
- Тема 17. Сенс життя, смерть та безсмертя як філософські проблеми
- Тема 18. Філософія та її місце в житті людини
- Тема 19. Основні концепції людини в сучасній філософії
- Тема 20. Поняття і структура суспільства
- Тема 21. Людина в історичних вимірах суспільного буття.
- Спілкування, розуміння, толерантність
- Тема 22. Сучасна філософська глобалістика та футурологія
- Тема 23. Пізнання і творчість у бутті людини
- Тема 24. Основні способи осягнення законів Всесвіту людиною: пізнавально-методологічні підходи
- Тема 25. Наука як об'єкт філософського аналізу
- Тема 26. Структура та основні форми наукового пізнання
- Тема 27. Основні методи наукового дослідження
- Тема 28. Предмет, зміст і значення логіки в науковому пізнанні

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Практичні заняття є сполучною ланкою між лекціями та самостійною роботою, містять теми і плани семінарських занять, коло проблемних питань та джерельну базу, які необхідні здобувачеві третього (освітньо-наукового) рівня для підготовки до складання іспиту.

У залежності від складності обговорюваних проблем визначається кількість часу, що відводиться для підготовки та проведення практичного заняття. Теми семінарів логічно пов'язані та взаємодоповнюються, відповідають вимогам до кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця у зазначених спеціальностях. Викладений зміст семінарських занять відображає основні концепти, ідеї та актуальні проблеми дисципліни, репрезентує методи засвоєння винесених на іспит питань.

Активна участь ЗВО у практичних заняттях повинна продемонструвати ступінь засвоєння ними основних ідей теми та здатність критично осмислювати джерельний матеріал, вміти оперувати ключовими поняттями, логічно та коректно формулювати судження, гіпотези чи концепції, аргументовано обстоювати світоглядно-теоретичні позиції, системно аналізувати події і таке інше та дозволить отримати необхідну кількість балів під час поточного контролю.

Провідним завданням учасни(ка)(ці) семінару є вироблення та удосконалення його(її) здатності до публічних виступів і вміння вести дискусію. Семінарські заняття проходять у вигляді обговорення заздалегідь запропонованих питань і кола проблем, містять ознаки міждисциплінарного зібрання задля обміну інформацією, проведення дискусії, презентації (технічної – включно) учасниками власного бачення способів вирішення поставленого завдання, що супроводжуються посиланням на наукову та навчально-методичну літературу.

Тема 1. Культура і цивілізація

План

1. Культура і цивілізація: суперечність та її розв'язання.
2. Основні проблеми суспільно-філософської думки сучасності.
3. Свобода і відповідальність в історії.
4. Інтерсуб'єктивність як основа спілкування.
5. Поняття етнокультури.

Основні поняття: громадянин, комунікація, культура, людське буття, населення, народ, особистість, суспільство, суспільне виробництво, цивілізація.

Проблемне коло

- Які фундаментальні суперечності існують в глобальному та локальному світах людини?
- В чому полягають принципові відмінності між громадянином і мешканцем?

Питання для самостійного вивчення

- Роль особистості в історії.
- Плюральність ідентичностей в сучасному світі.
- Організація колективу як примусовість та гармонія інтересів.
- Основні концепції та методики спілкування.

Рекомендована література

- Баумейстер А. Біля джерел мислення і буття. – Київ : Дух і літера, 2012. – 480 с.
- Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
- Киселиця С. В. Гуманізм як вистраждана мудрість поколінь // Virtus: Scientific Journal Editor-in-Chief M.A. Zhurba – October #3, 2015, published in 2014 (145 p.) С. 14-17. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://conference-ukraine.com.ua/data/uploads/Journal3.pdf>
- Киселиця, С., Крук, О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. 2021. Випуск 36. С. 43-50. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
- Маркузе, Г. Одномірна людина. Дослідження розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – Київ,

1996.

- Пирожков, С., Хамітов, Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. – Київ : Наукова думка, 2020. 255 с.
- Рікер, П. Сам як інший / Пер. з фр. В. Андрушко, О. Сирцова. – Київ : Дух і літера, 2000. 458 с.
- Табачковський, В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рфлексивності». – Київ: Видавець ПАРАПАН, 2005. 432 с.
- Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення: Збірник наукових статей. – Чернігів : ЦНТІ, 2006. 137 с.
- Харарі, Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Пер. з англ. Я. Лебеденка. 2-е вид. – Харків : КСД, 2018. – 544 с.
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. 192 p.
- Huntington, Samuel P. (1991). Democracy's Third Wave. The Journal of Democracy, 2(2).
- Popper, K. R. The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath. New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. 444 p. 494 p.

Тема 2. Філософія, її походження, проблематика та функції

План

1. Світогляд та його структура. Міфологія, філософія, наука, релігія, мистецтво як типи світосприйняття.
2. Філософія як духовне розв'язання основної суперечності епохи.
3. Основні проблеми філософії, їх взаємозв'язок із засадами людського існування.
4. Причини виникнення філософії та історичні етапи становлення філософії.
5. Структура філософського знання.
6. Роль та функції філософії.

Основні поняття: антропологія, гносеологія, дуалізм, етика, естетика, історія філософії, культурологія, логіка, людина, методологія, міфологія, монізм, мистецтво, мудрість, об'єкт, онтологія, парадигма, плюралізм, релігієзнавство, світ, соціальна філософія, самосвідомість, світогляд, суб'єкт, філософія.

Проблемне коло

- Які концепції зародження філософії Вам видаються найобґрунтованішими?
- Які найважливіші функції, на Вашу думку, виконує або має виконувати філософія в особистому та соціальному житті людини?

Питання для самостійного вивчення

- Міфологія та її функції.
- Релігія та її функції.
- Мистецтво та його функції.

Рекомендована література

- Булатов, М. О. Філософський словник. – Київ: Стилос, 2009. 575 с.
- Ворбертон, Найджел. Коротка історія філософії / пер. з англ. Анна Мараховська. – Київ : Наш формат, 2023. – 224 с.
- Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. 570 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. 1087 с.
- Киселиця, С.В. Знання і віра в контексті морального вибору індивіду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ksvim37.academia.edu/research#papers>
- Киселиця, С.В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості // *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»* – Черкаси, 2015. – Вип. 31 (364). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philosophy-journal.cdu.edu.ua/article/view/373/387>
- Мамардашвілі, М. Як я розумію філософію? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/42192/filosofiya/mamardashvili_rozumiyu_filosofiyu
- Ортега-і-Гасет, Х. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // *Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна. Київ : Основи, 1994. С. 227-237.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
- Петрушенко, В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // *Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 319 с.*
- Петрушенко, В. Філософія: вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії : навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 594 с.

- Попович, М. В. Бути людиною. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2017. 336 с.
- Рассел, Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. – Київ : Основи, 1995. – 759 с.
- Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. 463 с.
- Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
- Філософія : підручник : для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Льїн ; ред. Л. В. Губерський. – Вид. 2-ге. – Харків : Фоліо, 2018. 620 с.
- Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В.І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf
- Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 3-є видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2020. 296 с.
- Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – Київ : Дух і літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. 528 с.
- Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. 352 p.
- Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. 314 p.
- Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. 395 p.
- Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. 916 p.

ТЕМА 3. Духовна культура Давнього Сходу. Філософія Давнього Китаю та Давньої Індії

План

- I. Захід та Схід як шляхи людського буття у світі та їх специфіка
- II. Філософія Давнього Китаю
 1. Особливості давньокитайського суспільства. Передфілософія «У-цзин» («П'ятикнижжя»)
 2. Філософські школи Давнього Китаю та їх проблематика. Даосизм. Конфуціанство.
- III. Філософія Давньої Індії
 1. Основи давньоіндійського суспільства. «Веди» як передфілософія.
 2. Філософські школи Давньої Індії та їх проблематика (астика і настика). Індуїзм. Буддизм.

Основні поняття: аскетизм, атмана, брахмана, буддизм, дао, даосизм, де, дхарма, етатизм, жень, індуїзм, інь-ян, карма, конфуціанство, лі, мокша, нірвана, передфілософія, пракриті, прана, пуруша, пудгала, сат-асат, сансара, сінь, санскрит, у-вей, ці, чжи.

Проблемне коло

- Які школи чи напрямки філософії Давнього Сходу, на Вашу думку, не втратили актуальності і чому?
- Що є спільного в даосизмі та конфуціанстві та чи існують, на Вашу думку, принципові розбіжності в онтологічних, соціально-антропологічних, гносеологічних вченнях даосів і конфуціанців?
- У чому, на Вашу думку, полягає світоглядно-теоретична перевага раннього буддизму над брахманізмом?

Питання для самостійного вивчення

- Основні старокитайські філософські напрямки: легізм, школа виправлення імен, фа-цзя, школа інь-ян.
- Ортодоксальні (астика) та неортодоксальні(настика) напрямки філософування у Давній Індії: вайшешика, веданта, йога, міманса, ньая, санкхья; джайнізм, ранній буддизм, чарвака-локаята.
- Корені індійської філософії: Брахмани, Упанішади та Араньяки.
- Філософія «серединного шляху» Судзукі Дайсецу Тайтаро.
- Філософія війни Сунь-цзи.

Рекомендована література

- Буддизм. Філософія «великої релігії серединного шляху» / Укл. Боцман

Я.В. – Харків, 2002.

- Величко, В. В. Регіоназнавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – Київ : [б. в.], 2010. 406 с.
- І-цзін. Книга змін / Пер. Є. Тарнавського. – Харків : Фоліо, 2018. 210 с.
- Кіктенко, В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). – Київ, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. – 388 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf
- Конфуцій. Бесіди і судження. – Київ : Арій, 2022. 831 с.
- Лао Цзи. Дао Де Цзин. Книга шляху та гідності / Пер. з кит. І. Костанда. Київ : Андронум, 2020. 100 с.
- Тіпітака. Джаммапада // Читанка з історії філософії. – Київ, 1992.
- Судзукі, Д. Т. Основи дзен-буддизму // Буддизм / Укл. Я.В. Боцман. – Харків, 2002.
- Сунь-Цзи. Мистецтво Війни. Переклад з давньокит. Г. Латника. – Київ : Арій, 2014. 128 с.
- Чжоу Цзун-хуа. Дао І-Цзин / Пер. з англ. – Київ : Софія, 1996.
- Юнг, К. Г. Йога і Захід: Збірник / Пер. з нім. Максими П. П. – Львів : Ініціатива; Київ : Airland, 1994. 230 с.
- Юнг, К., Фромм Э., Маргіно Р., Уотс А., Бліс Р. Що таке дзен? – Київ, 1995.
- Kissinger, H. On China. The Penguin Press, 2011. 586 p.
- Nivison, D.S. The Ways of Confucianism. Investigations in Chinese Philosophy. – Chic.; La Salle, 1997.

ТЕМА 4. Духовна культура Античності. Давньогрецька філософія

План

1. Особливості античної цивілізації. Теоретичні джерела давньогрецької філософії.
2. Рання грецька філософія: Мілетська та Елейська школи, Геракліт, Піфагор.
3. Класичний період в античній філософії: атомізм Демокрита, рання софістика, Сократ, Платон, Аристотель.
4. Елліністично-римська філософія: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, неоплатонізм.

Основні поняття: агностицизм, анамнезис, апатія, апорія, архе, атараксія, атомістичний матеріалізм, божественний ефір, випадковість, гедонізм, детермінізм, евдемонізм, космос, космополітизм, логос, майєвтика, метапсихоз,

містицизм, об'єктивний ідеалізм, політеїзм, простір, релятивізм, рух, софістика, стихійна (наївна) діалектика, суб'єктивна діалектика, стихійний матеріалізм, соціоантропоморфізм, суб'єктивний ідеалізм, субстанція, телеологія, хаос, час.

Проблемне коло

- Які контраргументи про наявність руху Ви можете висунути в дискусії з Зеноном Елейським в контексті висунутих ним апорій (негативної діалектики)?
- Як Ви вважаєте, чому Сократ не залишив жодного рукопису і як це було пов'язано з його розумінням людського і наукового пізнання? Які сократівські методи пізнання Ви знаєте і чи застосовували їх будь-коли?
- В чому полягають, на Вашу думку, основні причини трансформації цінностей в класичній парадигмі Античності в елліністичну?

Питання для самостійного вивчення

- Антична міфологія та її місце у давньогрецькій філософії.
- Негативна діалектика (апорії) Зенона Елейського.
- Кореляція (взаємозв'язок) філософії Сократа та Сократичних шкіл (кінічна, кіренська, мегарська, елідо-еритрейська).
- Платонівське вчення про душу та ідеальну державу.
- Етико-політична концепція Аристотеля.

Рекомендована література

- Адо, П'єр. Що таке антична філософія? / Пер. С. Йосипенка. – Київ : Новий Акрополь, 2014. – 428 с.
- Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. і пер. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. – 239 с.
- Арістотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогр. В Ставнюка. – Київ : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
- Баумейстер, А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ : Дух і літера, 2012. 408 с.
- Гомер. Іліада. Пер. із старогрец. Б. Тена. – Київ: Дніпро, 1963.
- Гомер. Одиссея. Пер. із старогрец. Б. Тена. – Київ: Дніпро, 1978.
- Історія філософії: проблема людини. Навч.посібник / Ред. Хамітов Н.В. – К., 2006.
- Епікур. Лист до Геродота. Головні думки // Читанка з історії філософії. – К., 1992.
- Лімонченко, В. Фаталізм стоїчного світогляду і антропологічна ситуація наших днів. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022, No 44, 178–193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/154/149>
- Лукрецій, Тіт Кар. Про природу речей. – К., 1988.

- Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми / Пер. з грец. Р. Панько. – Львів : Апріорі, 2018. 184 с.
- Платон. Діалоги / передм. В. В. Шкода, Г. М. Куц; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Харків : Фоліо, 2008. 349 с.
- Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль – Київ : Основи, 2000.
- Рассел, Бертран. Історія західної філософії. Пер. з англ. – Київ, 1995.
- Сенека, Л. А. Моральні листи до Луцілія / Пер. з латини А. Содомори. – Київ : Апріорі, 2017.
- Сенека, Л. А. Про стійкість мудреця. Діалоги / Пер. з латини А. Содомори – Київ : Апріорі, 2022.
- Сковорода, Г. С. Тлумачення Плутарха про тишу серця // Твори. Т. 2. – К., 1973.
- Туренко, В. Жінки в античній філософії. – Київ : Ліра-К, 2021. – 236 с.
- Туренко, В. Е. Філософська експлікація любові та дружби в політичних трактатах Платона / В. Е. Туренко // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. Вип. 1. С. 28-31. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUF_2017_1_10.
- Irvine, William. A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy. Oxford: Oxford University Press, 2009. 315 p.
- Robertson, Donald. Stoicism and the Art of Happiness : Practical wisdom for everyday life: embrace perseverance, strength and happiness with stoic philosophy. Publisher John Murray Press, 2018. 304 p.
- Robertson, Donald. How to Think Like a Roman Emperor: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius. New York: St. Martin's Press, 2019. 293 p.
- Sellars, John. Lessons in Stoicism : What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live. Penguin Books Ltd, 2020. 96 p.

Тема 5. Філософія Середньовіччя та Відродження

План

- I Релігійно-філософська парадигма Середньовіччя
 1. Поняття і теоретичні джерела середньовічної філософії
 2. Основні риси філософії Середньовіччя. Християнська парадигма
 3. Західна і східна патристика
 4. Схоластика, її характеристика та основні проблеми.
- II Антропоцентризм доби Відродження
 1. Філософська парадигма Ренесансу.
 2. Соціальна філософія Н. Мак'явеллі.
 3. Основні ідеї Реформації (М. Лютер, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер та інші).
 4. Натурфілософія як основа тогочасної наукової картини світу (М. Кузанський (Кребс), М. Коперник, Дж. Бруно, Г. Галілей).

Основні поняття: апологетика, аскетизм, Бог, віра, гріх, креаціонізм, монотеїзм, номіналізм, патристика, провіденціалізм, реалізм, сакральне, схоластика, теологія, теоцентризм, універсалії, фаталізм, фидеїзм, християнство; антропоцентризм, геліоцентризм, геоцентризм, гілозоїзм, гуманізм, деїзм, держава, естетизм, ересь, Контрреформація, натурфілософія, пантеїзм, протестантизм, Реформація, творчість, фортуна, утопія.

Проблемне коло

- Які чинники, на Вашу думку суттєво вплинули на довготерміновий перехід від космоцентризму Античності до теоцентризму Середньовіччя?
- В чому сутність та історичне значення дискусії між номіналістами і реалістами щодо універсалій? («Чи здатен Бог підняти найбільшу кам'яну брилу у створеному ним самим світі?»)
- Соціально-політичні погляди Н. Мак'явеллі: демократія чи тиранія?
- Бруно versus Галілей: світоглядний двобій – чия позиція Вам ближча?

Питання для самостійного вивчення

- Проблема співвідношення віри та розуму у людському бутті: філософські побудови Тертулліана.
- Аврелій Августин (Блаженний): самопізнання як умова пізнання Бога.
- Онтологічні доведення Бога Томою Аквінським.
- Релігійно-гуманістична концепція Еразма Роттердамського: світське і теократичне.
- Контрреформація (боротьба з еретиками, полювання на відьом, теоретична діяльність Синоду).
- Соціальні утопії Т. Мора і Т. Кампанелла.

Рекомендована література

- Абеляр, П. Історія моїх страждань. – Львів : Літопис, 2004. – 136 с.
- Баумейстер, А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. – К. : Дух і Літера, 2012. – 408 с.
- Біблія. Святе письмо Старого і Нового Заповіту.
- Боецій, Северин. Розрада від філософії / Пер. А. Содомори. – К. : Априорі, 2019.
- Гусєв, В.І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – Київ, 2000.
- Данте, А. Божественна комедія. – Харків : Фоліо, 2018. – 608 с.
- Кампанелла, Т. Місто Сонця / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Кондзьолка, В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
- Киселиця, С. В. Тотожність і різниця філософської та релігійної віри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/10993>

- Мак'явеллі, Н. Флорентійські хроніки. Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
- Монтень, М. Проби: вибране / Пер. з фр. та примітки А. О. Перепаді; післямова В. Л. Скуратівського. – Харків : Фоліо, 2012. 443 с.
- Мор, Т. Утопія / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Паскаль, Б. Думки. Пер. з франц. А. Перепаді, О. Хоми. – Київ: Дух і літера, 2009. 704 с.
- Роттердамський, Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди. – Київ, 1993.
- Святий Августин. Сповідь / Пер. з латини Ю. Мушака. Вид. 3-є. – К : Основи, 1999. 318 с.
- Содомора, П. Терміносистема Святого Томи з Аквіну. – Львів, 2010.
- Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. – 2-е вид. – К.: Основи, 2003. – 796 с.
- Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. 916 p.

Тема 6. Наукоцентризм філософії Нового часу

План

1. Соціально-економічні передумови формування та зміст філософської парадигми Нового часу.
2. Протистояння раціоналізму та емпіризму: дедукція Рене Декарта проти індукції Френсіса Бекона.
3. Особливості філософської системи Джорджа Берклі: суб'єктивний ідеалізм у контексті об'єктивного ідеалізму.
4. Соліпсизм, агностицизм та парадокси емпіризму Девіда Г'юма.
5. Французький матеріалізм XVIII століття (Ламетрі, Гольбах, Гельвецій).
6. Французьке Просвітництво: деїзм проти атеїзму (Монтеск'є, Вольтер, Дідро, Руссо).
7. Філософія Іммануїла Канта: докритичний і критичний періоди творчості.
8. Філософія Георга Гегеля: вчення про Абсолютну Ідею та діалектичний метод.

Основні поняття: абсолютна ідея, аналіз, антиномії, атрибут, атеїзм, апріорне, апостеріорне, деїзм, детермінізм, досвід, закон (діалектичний), ідеал, категоричний імператив, емпіризм, метод, механіцизм, модус, Просвітництво, редукціонізм, річ-в-собі, розсудок (здоровий глузд), раціоналізм, сенсуалізм,

соліпсизм, теоретичне, трансценденція.

Проблемне коло

- Чи залишається, на Вашу думку, географічний детермінізм Шарля Луї де Монтеск'є актуальною соціально-політичною концепцією? Чому так або ні?
- Який характер має монадологія Готфріда Лейбніца: моністичний чи плюралістичний? Аргументуйте.
- Чи можна Вольтера вважати послідовним матеріалістом? Аргументуйте.
- Яку теоретико-світоглядну течію Просвітництва – деїстичну чи матеріалістичну – Ви вважаєте істинною? Аргументуйте.
- Які принципи, методи, закони, розроблені у німецькій класичній філософії, використовуються у сучасній науці? Наведіть приклади.

Питання для самостійного вивчення

- Пантеїстичне вчення про атрибути і модуси субстанції та її свободу Бенедикта Спінози.
- Онтологія та соціальна філософія Томаса Гоббса.
- Tabula rasa (чиста дошка) Джона Локка.
- Вчення Йогана Фіхте про абсолютне Я.
- Вчення Фрідріха Шеллінга про свободу.

Рекомендована література

- Бекон, Френсіс // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
- Булатов, М. О. Німецька класична філософія. В 2-х ч. – Київ : Наукова думка, 2003, 2006.
- Вольтер. Кандід : філософські повісті. Пер. з франц. В. Підмогильний за ред. М. Терещенка; Передм. та прим. Ярема Кравець; Київ: Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України. – Харків: Фоліо, 2011. 410 с.
- Гегель, Г. В. Ф. Феноменологія духу. – Харків : Фоліо, 2019. 476 с.
- Гельвецій, К. А. Про людину, її розумові здібності та виховання. – К., 1994.
- Гоббс, Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К., 2000.
- Гусєв, В. І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – К., 2000.
- Г'юм, Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі. – К., 2003.
- Декарт, Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках. – К., 2001.
- Декарт, Р. Метафізичні розмисли. – К., 2000.
- Кант, І. Критика практичного розуму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926131>

- Кант, І. Критика чистого розуму / Пер. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2000.
- Киселиця, С. В. Категоричний імператив у вимірах життєвої мудрості // *Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія*. 2015. № 11. С. 69-77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuFil_2015_11_13
- Ляйбніц, Готфрід Вільгельм. Монадологія / Український переклад П. Бартусяка під редакцією О. Хоми. *Sententiae*, XXVIII. 2013. № 1. С. 151-177.
- Лок, Дж. Два трактати про правління / Пер. з англ. П.Содомора. – Київ: Наш формат, 2023. 312 с.
- «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Жан-Марі Бейсад, Жан-Люк Марйон, Кім Сан Он-Ван-Кун / уклад., [пер. з фр. і латин., дослідн. матеріали] Олег Хома ; [пер. і дослідн. матеріали А. Баумейстер; підгот. оригін. текстів: П. Бартусяк, Ю. Новікова, Т. Полянська ; відп. ред. С. В. Пролеєв, ред. Л. Лисенко] ; [Центр філос. текстології Філософ. ф-ту Київ нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка та ін.]. 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Дух і Літера, 2021. 425 с.
- Панич, О. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина 1: Британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). – Донецьк: Донецький національний університет, 2007. С. 111-150.
- Руссо, Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К., 2001.
- Спіноза, Б. Етика. – Київ: Андронум, 2020.
- Фіхте, Йоганн Готліб. Абсолютне обґрунтування права в дійсності / Переклав з німецької Володимир Абашнік // *Практична філософія та правовий порядок. Збірка наукових статей*. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2000. С. 331-334.
- Фіхте, Й. Г. Про гідність людини / Переклав з німецької Володимир Абашнік // *Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сковородинівських читань (29-30 вересня 1998 р.)* – Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. С. 361-363.
- Шинкарук, В. І. Вибрані твори : у 3-х т. – Київ : Український центр духовної культури, 2003-2004.
- Berkeley, G. Three Dialogues between Hylas and Philonous in opposition to Sceptics and Atheists. Copyright © Jonathan Bennett 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/berkeley1713.pdf>
- Berkeley, G. A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge. Barnes & Noble, 2006. 103 p.
- Buber M. I and Thou. New York : Simon and Schuster, 1970.
- Buber M. The Knowledge of Man. Atlantic Highlands, NJ : Humanities Press International, 1988.
- Locke, John An Essay Concerning Human Understanding Wordsworth Editions, 2014. 850 p.

Тема 7. Некласична та новокласична філософія XIX - початку XX століття

План

1. Поняття та парадигма неklasичної філософії: антисциєнтизм проти сциєнтизму.
2. Основні ідеї позитивізму. I (класичний), II (махизм), III (неопозитивізм), IV (постпозитивізм).
3. Прагматизм (Ч.-С. Пірс, Дж. Дьюї, В. Джеймс).
4. Волонтаризм: філософія життя (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон та інші).
5. Психоаналітична парадигма людського буття (З. Фрейд, Карл Юнг, Е. Фром та інші).
6. Діалектичний та історичний матеріалізм: соціоцентрична парадигма марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін та інші).
7. Релігійний та атеїстичний екзистенціалізм (німецький, французький, російський різновиди) та його ідейний передвісник С. К'єркегор.
8. Персоналізм (Ф. Достоєвський, П. Тейяр де Шарден, М. Бубер та інші).
9. Структуралізм (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Л. Альтюсер, Ж. Лакан та інші).
10. Герменевтика (В. Дільтей, Г. Гадамер та інші).
11. Феноменологія (Е. Гуссерль та інші).
12. Футурологія (Е. Тоффлер, Й. Масуда, Ф. Фукуяма, Д. Белл та інші)

Основні поняття: антисциєнтизм, анархізм, віталізм, волонтаризм, глобальний світ, герменевтика, гуманізм, імморалізм, ірраціоналізм, індетермінізм, екзистенціалізм, марксизм, нігілізм, націоналізм, прагматизм, психоаналіз, позитивізм, персоналізм, свобода, структуралізм, сциєнтизм, феноменологія, футурологія, шовінізм.

Проблемне коло

- Чи можна вважати екзистенціалізм «трагічною» філософією? Запропонуйте аргументи і контраргументи.
- В якій з футурологічних концепцій сучасності, на Вашу думку, найдоказовіше описано майбутнє людства?

Питання для самостійного вивчення

- Антропологія Людвіга Андреаса Фейєрбаха.
- Екзистенціальна діалектика Сьорена К'єркегора.
- Технологічний детермінізм Елвіна Тоффлера.
- Homo intelligens Йонезі Масуда.

Рекомендована література

- Белл, Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія / Упоряд. В. Лях. – Київ: Либідь, 1996. – с. 194-250.
- Вітгенштайн, Л. Філософські дослідження / Пер. Є. Поповича. – Київ, 1951.
- Гайдеггер, М. Буття в околі речей. Будувати, проживати, мислити / Пер. Т. Возняка. – Харків, 1998.
- Гайдеггер, М. Вечірня розмова в таборі для військовополонених // *Українські проблеми*. 1998. № 1. С.106-121.
- Гайдеггер, М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. – Львів: Літопис, 2007. 232 с.
- Гусерль, Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / Гусерль Е.; пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. – Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
- Гуссерль, Е. Формальна і трансцендентальна логіка // Читанка з історії філософії, в 6-ти книгах. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- Дьюї, Дж. Свобода і культура // Зарубіжна філософія ХХ століття. – Київ, 1993.
- Джеймс, В. Прагматизм / Пер. з англ. П. Насада. – Київ: Альтернативи, 2017. 144 с.
- Енгельс, Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2-е вид. Т.21. – Київ, 1964.
- Енгельс, Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // Маркс К., Енгельс Ф. Повн. збір. творів. Т. 21. – Київ, 1964.
- Кафка, Ф. Замок. – Київ, 1995.
- Камю, А. Міф про Сізіфа. Есе / Український переклад О. Жупанський. – Київ : Портфель, 2015. 106 с.
- Карнап, Р. Подолання метафізики через логічний аналіз // Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. – Київ, 1998.
- Кушаков, Ю. В. Історико-філософська концепція Л. Феєрбаха. – Київ : Вища школа, 1981.
- Ленін, В.І. Матеріалізм та емпіріокритицизм // Повна збірання творів. Т.18. – Київ, 1972.
- Лях, В. Екзистенційна свобода: вибір та відповідальність (філософська концепція Ж.-П. Сартра) // *Філософська та соціологічна думка*. 1995. № 5-6.
- Маркс, К. До критики політичної економії. Передмова. Економіко-філософські рукописи 1844 року // Маркс К., Енгельс Ф. Твори, 2-е вид. Т.13., Т.42 – Київ, 1964.
- Маркс, К., Енгельс, Ф. Німецька ідеологія / Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Фієрбах (з «Німецької ідеології»); пер. з нім. Петра Бевзя. – Харків – Київ, Державне видавництво України, 1930. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/>
- Маркузе, Г. Одномірна людина. Дослідження розвинутого

індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – К., 1996.

- Марсель, Г. Homo viator. – Київ : Основи, 1998.
- Масуда, Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Пер. Віталій Лях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Masuda_Yoneji/
- Мартін Гайдеггер очима сучасників. Збірка. К., 2002.
- Мерло-Понті, М. Феноменологія сприйняття. – К., 2001.
- Ніцше, Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні пересуди / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – К. : Темпора, 2018. 800 с.
- Ніцше, Ф. Так казав Заратустра / Жадання влади. – К. : Навчальна книга-Богдан, 2021. – 352 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. 424 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Нові симптоми // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К., 1993.
- Ортега-і-Гасет, Х. Що таке філософія? / Бунт мас // Вибрані твори. – К., 1994.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. О. Коваленко. – К.: «Основи», 1994. 444 с.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. 494 с.
- Рікер, П. Історія та істина. – Київ, 2001.
- Рікер, П. Сам як інший / Пер. з фр. В. Андрушко, О. Сирцової. – Київ, 2000.
- Сартр, Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Пер. з французької В. Лях, П. Таращук. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 855 с.
- Сартр, Ж.-П. Нудота: роман, п'єси. – Харків : Фоліо, 2006. 351 с.
- Сартр, Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – Київ, 1993.
- Скратон, В. Коротка історія Новітньої філософії / Пер. з англ. – Київ, 1997.
- Тойнбі, А. Дослідження історії. – Київ, 1995.
- Тоффлер, Е. Особистість майбутнього // *Генеза*. 1996. №1.
- Тоффлер, Е. Третя хвиля. Футурошок. / Пер. з англ. А. Євса. – Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
- Франкл, В. Людина в пошуках сенсу. – Х., 1990.
- Фрейд, З. Я і Воно. Введення в психоаналіз / Психологія позасвідомого // Вибране. – К., 1989.
- Фрейд, З. Майбутнє однієї ілюзії // *Сутінки богів*. – К., 1989.
- Фромм, Е. Душа людини. Її здатність до добра і зла; Концепція людини у Маркса // *Душа людини*. – К., 1992.
- Фромм, Е. Мати чи бути? – К., 1986.

- Шопенгауер, А. Світ як воля і уявлення. Афоризми життєвої мудрості // Свобода волі і моральність. – К., 1992.
- Шпенглер, О. Занепад Європи: Загальні риси морфології світової історії. – К., 1993.
- Юнг, К. Свідомість і позасвідоме: Збірник / Пер. з англ. – Л.: Університетська книга, 1997. 544 с.
- Юнг, К. Г. Йога і Захід: Збірник / Пер. з нім. – Львів, Київ, 1994.
- Ялом, І. Екзистенціальна терапія / Пер. з англ. – Х., 1999.
- Ясперс, К. Сенс і призначення історії / Пер. з нім.– Л., 1991.
- Huntington, Samuel P. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.
- Huntington, Samuel P. (1991). Democracy's Third Wave. The Journal of Democracy, 2(2).
- Dewey, John. Democracy and Education. Columbia University Press, 2024. 408 p.
- Kierkegaard, Soren. Fear and Trembling. Penguin, 2016. 176 p.
- Kierkegaard, Soren. The Sickness Unto Death. Penguin, 2012. 208 p.
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. 192 p.

Тема 8. Схід і Захід в українській філософії: класика та сучасність

План

1. Витоки української ментальності. «Велесова книга».
2. Філософія періоду Київської Русі.
3. Передвідродження та Відродження в Україні:
 - а) православні братства;
 - б) Острозька та Києво-Могилянська академії;
 - в) вчення про «дві натури», «три світи» та «сродну працю» Григорія Сковороди.
4. Українська філософія доби романтизму:
 - а) Кирило-Мефодіївське товариство (Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш та інші)
 - б) «філософія серця» Памфіла Юркевича;
 - в) філософські погляди Лесі Українки та Івана Франка;
5. Університетська філософія ХІХ сторіччя (О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський та інші)
6. Філософія національного радикалізму (Д. Донцов, М. Міхновський та інші)

7. Філософія в радянській Україні.
8. Екзистенціально-антропологічні та логіко-гносеологічні традиції і проблематика вітчизняної філософії кін. ХХ - поч. ХХІ сторіччя.

Основні поняття: антеїзм, Велесова книга, анархізм, двовір'я, діалогізм, кордоцентризм, космополітизм, маргінальність, націоналізм, толерантність, патріотизм, побожність, православні братства, соборність, софійність, слов'янофільство, українське бароко, язичництво.

Проблемне коло

- Чим вирізняється українська філософська думка у мультикультурному просторі сучасного світу?
- Які ідеї вітчизняної філософії, на Вашу думку, найсуттєвіше вплинули на формування менталітету українського народу?

Питання для самостійного вивчення

- Філософські уподобання української діаспори.
- Містико-персоналістичні мотиви у творчості Миколи Гоголя.
- Ідеологія національного консерватизму.

Рекомендована література

- Артюх, В. О. Тяглисть історії й історія тяглості: українська філософсько-історична думка першої половини ХХ століття: монографія. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-657-296-0/978-966-657-296-0.pdf>
- Бебик, В. Антична філософія України: Анахарсій, Аристокл, Аристотель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://social-science.uu.edu.ua/article/887>
- Велесова книга / Пер. Б. Яценко. – Київ : Велес, 2008. 160 с.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Винниченко, В. Відродження нації: у 3 т. – К., 1990.
- Вишенський, І. Твори. – К., 1959.
- Гаєвська О. Б., Гаєвський Б. А. Організаційний потенціал України в системі наукового управління суспільством : монографія. – Київ: КНЕУ, 2018. – 255 с.
- Горбулін В. Україна – 2018: дорога між викликами й ризиками. Але дорога... // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. – № 49-50. – С. 1-3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.DT.UA
- Горський, В. Історія української філософії. – К., 1997.
- Головаха Е., Панина, Н. (2001). Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/n4_2001r_1.pdf

- Грицак, Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
- Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України. – К.: Наукова думка, 1998. – 408 с.
- Грушевський, М. Хто такі українці, і чого вони хочуть. На порозі нової України. – К., 1991.
- День вдячності / Ред. Л. В. Івшина. – Київ: ТОВ «Українська прес-група», 512 с.
- Донцов, Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто, 1986.
- Драгоманов, М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). – К. : Либідь, 1991. – 688 с.
- Забужко, О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1992.
- Зеров, М. Пантелеймон Куліш // Твори: У 2-х т.Т.2. – К., 1990.
- Іванишин, В. Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1992.
- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanysyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Історія філософії України. Хрестоматія. – К., 1993.
- Киселиця, С. Український кордоцентризм як гуманізм // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2(6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/66134730/>
- Киселиця, С. Двовір'я в Україні як спадок «чужої» ідентичності // *Наукові записки*. – Острог, 2012. – Вип.9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866423/>
- О. Крук, С. Киселиця, Т. Мазур. Становлення громадянського суспільства і формування громадянської позиції у мешканців прикордоння // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 36. С. 43-50. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, Видав. дім «Гельветика». Випуск 40. С. 154-163. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.academia.edu/86571466/>
- Колодій, А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. – Львів: Видавництво «Червона Калина», 2002. – 276 с.
- Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.
- Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
- Кониський, Г. Філософські твори: У 2-х томах. – К., 1990
- Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.

- Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
- Куліш, П. Вибрані твори. – К., 1969.
- Кульчицький, О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- Кульчицький, Олександр. Введення в проблематику сутності філософії. Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
- Кульчицький, О. Український персоналізм. – Мюнхен; Париж; 1985.
- Липинський, В. Листи до братів-хліборобів. – Київ; Філадельфія, 1995.
- Липинський, В. Релігія і церква в історії України. – К., 1995.
- Личкова, В. А. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи: Наукові та публіцистичні праці із славистики, україністики, культурологічної регіоніки. – Чернігів, 2010.
- Машенко, С. Т. Основні проблеми в історії української філософії. – Чернігів, 2001.
- Мінаков, М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ – Мілан: Лаурус — Коївѣ, 2024. 198 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/113513865/>
- Менжулін, В. Тематичні поля і методологічні координати сучасних українських історико-філософських досліджень // *The Ideology and Politics Journal*. №1(20). 2022. С.50-282. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/79092962/>
- Нагорна, Л. П. Національна ідея [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К., 2010. – 728 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia/
- Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький [та ін.] ; [відп. ред. Є. К. Бистрицький] ; [Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури]. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
- Піхорович, В., Пономаренко, В. Деякі критичні зауваження на думку Михайла Драгоманова про відсутність систематичного світогляду та систематичної освіти у Тараса Шевченка // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. №44. С.209-234. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/156/151>
- Пирожков, С., Хамітов, Н. (2020). Чи є Україна цивілізаційним суб'єктом історії та сучасності? // *Вісник Національної академії наук України*. №7. С. 3-15.
- Плохій, С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 512 с.
- Попович, М. В. Світогляд давніх слов'ян. – Київ, 1985.
- Попович, М. В. Нарис історії культури України. – Київ, 1999.
- Попович, М. Червоне століття. – Київ : АртЕк, 2005. – 888 с.

- Потебня, О. Естетика і поетика слова. – Київ, 1985.
- Потебня, О. О. Думка і мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20\(1892\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20(1892).pdf)
- Потебня, Олександр. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти / Упорядкування і вступна стаття Ю. Шевельова. – Нью-Йорк, 1992. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%C4%BEis%C5%A5,%20denacionalizacija%20\(1992\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%C4%BEis%C5%A5,%20denacionalizacija%20(1992).pdf)
- Поліковський, М., Граб, С. Вячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2418/vnulpurn201582465.pdf>
- Прокопович, Ф. Філософські твори: У 3-х т. – К., 1979-1981.
- Рябчук, Микола (2020). Постколоніальний синдром : Спостереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=hkp2CgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
- Сковорода, Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. – К., 1983.
- Столяр, М. Б. Релігія радянської цивілізації. – Київ, 2010.
- Табачковський, В. Г. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників). – К., 2002.
- Табачковський, В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності». – К., 2005.
- Україна в ХХ ст. (1900 – 2000): Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.Ю. Король та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 350 с.
- Федів, Ю. О., Мозгова, Н. Г. Історія української філософії. – К.: Україна, 2001.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша / Нарис історії укр.-руської літератури до 1890 р. / Що таке поступ? // Твори. Т.26, Т.41, Т.45. – К., 1980, 1984, 1986.
- Феномен радянської філософії / Наук. ред. М. Ткачук, С. Пролєєв. – Київ : Академперіодика, 2009. – 156 с.
- Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення: Збірник наукових статей. – Чнг., 2006.
- Франко, І. Що таке поступ? // Твори. Т. 45. – К., 1986.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша // Твори. Т.26. – К., 1980.
- Франко, І. Нарис історії україно-руської літератури до 1890 р. // Твори. Фукуяма Ф. Чому Україна переможе (Why Ukraine Will Win) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3468465-amerikanskij-filosof-fukuama-poas-niv-comu-ukraina-peremoze.html>
- Чижевський, Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.
- Шевченко, Т. Кобзар. Повна збірка творів. – Київ : ТОВ «Видавництво

Глорія», 2014. – 400 с.: іл.

- Шевченко, Т. Творчий шлях. Графіка та інші твори. – Київ : ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. – 400 с.: іл.
- Шевченко, Т. Г. Щоденник. Зібрання творів: У 6 т. Т. 5. – К. : Наукова думка, 2003. С. 9-187.
- Шевченко, В. І. Концепція пізнання в українській філософії. – Київ : Стилос, 1993.
- Шлемкевич Микола. Сутність філософії. Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
- Шлемкевич, М. Загублена українська людина. – К.: МП «Фенікс», 1992.
- Шинкарук, В. І. Вибрані твори : у 3-х т. – Київ : Український центр духовної культури, 2003-2004.
- Юркевич, П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого // *Хроніка*. 2000. № 39-40. С. 563-586.
- Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/>
- Ukrainian Research Institute at Harvard University (український науковий інститут Гарвардського університету). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://huri.harvard.edu/>
- Kononenko, T. Ukrainian National Identity between European Values and «Homo Sovieticus» Hybrid Identity: Synergy of uncertainty and stipulations. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. Вип.2. С. 31-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/13>

Тема 9. Буття як фундаментальна проблема філософії

План

1. Проблема походження світу та людини в ньому. Рівні буття.
2. Матерія: рух, простір, час.
3. Сучасні уявлення про структуру Всесвіту.

Основні поняття: буття, віртуальна реальність, Всесвіт, дійсність, енергія, космос, макросвіт, мегасвіт, мікросвіт, матерія, ніщо (небуття), онтологія, простір, реалія, розвиток, рух, синергетика, становлення, суще, тіло, хаос, час.

Проблемне коло

□ Вибудуйте ієрархію від найпростішого до найскладнішого процесу через категорії «становлення», «рух», «розвиток». Наведіть приклад із явищ природного чи соціального середовища.

- Що сучасна наука вважає первинною або елементарною часткою буття?

Питання для самостійного вивчення

- Проблема паралельних світів і наукової доведеності універсальної картини світу.
- Реалії та віртуальна реальність у контексті дійсності.
- Парадигма нелінійності Германа Хакена.

Рекомендована література

- Бевзенко, Л. Д. Соціальна самоорганізація: Синергетична парадигма: можливості соціальних інтерпретацій. – Київ, 2002. – 436 с.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки / голова ред. ради Б. Є. Патон. – Київ : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Гокінг, Стівен Коротка історія часу. Переклад з англ. колективний. – Київ : К. І. С., 2015. 201 с.
- Кізіма, В. Онтико-онтологічна дуальність буття як принцип синтезу філософії, релігії, науки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://7promeniv.com.ua/images/MetodologichniPidhody/Kizima_Article.htm
- Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія за редакцією Чепи М.-Л.А. – Кіровоград, 2013.
- Hawking, Stephen William. The Nature of Space and Time. Cambridge University Press, 1988.160 p.
- Stiegler B. The Negathropocene. Stanford, 2018. 316 p.
- Penrose R. Techniques of Differential Topology in Relativity. London : SIAM, 1972.

Тема 10. Суспільство та його структура

План

1. Генезис людської спільноти.
2. Сутність та основні закони функціонування суспільства.
3. Структура суспільства: економічна, політична, духовна царини.
4. Особливості інформаційного суспільства. Філософія техніки.

Основні поняття: громадянин, громадська думка, господарська діяльність, інформаційне суспільство, суспільне виробництво, політична економія, цивілізація, наука, техніка, технології, ноосфера, штучний інтелект.

Проблемне коло

□ Чи доводилось Вам зіштовхуватись з порушенням прав людини на соціально-політичному та сімейно-побутовому рівнях? Як, на Вашу думку, можна ефективно вирішувати цю проблему?

□ Які, на Вашу думку, найсуттєвіші досягнення і ризики створює для природного інтелекту штучний інтелект?

Питання для самостійного вивчення

○ Синергетичний підхід у вивченні неструктурованого інформаційного простору.

Рекомендована література

- Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
- Киселиця, С. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 2. С. 42-51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2019_2_8
- Киселиця С. В., Бокач В. Є. Толерантність як філософська та юридична категорії: компаративний аналіз // *Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С.480. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zbirnyk-tez-yunist-nauky-2023.pdf (stu.cn.ua)
- Киселиця, С., Крук, О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 36. С.43-50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
- Політична економія : навч. посібник / Є. С. Шевчук [та ін.] ; ред. Г. І. Башнянін, Є. С. Шевчук. 5-те вид., стер. – Л. : Новий Світ-2000, 2007. – 479 с.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1, 2. – Київ, 1994.
- Сорокін, П. А. Людина. Цивілізація. Суспільство. – Л., 1992.
- Тоффлер Е. Третя хвиля // *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Хрестоматія. – К.,1996.
- Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. С. Смовженко та ін.] ; Держ. ВНЗ «Ун-т банк. справи» [та ін.]. – Київ : ДВНЗ «Ун-т банк. справи», 2019. – 309 с.
- Федорова, К. Техніка і людина: сучасна репрезентація // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. No 44. С. 300-311. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/162/157>
- Хамітов, Н. В., Киселиця, С. В., Деркач, О. Л. Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та

штучного інтелекту // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – № 2(10). – С.95-102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866540/>

- Sydorenko, H.H., Kyselytsia, S.V. Social-Economic And Moral-Ethical Aspects Of Logistic Activities In Wartime Conditions (С.131) // *Розвиток підприємництва як фактор зростання національної економіки* : Матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної конференції 22 листопада 2023 року. – Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2023. 154 с.
- Zhukova, O., Mandragelia, V., Aliksieienko, T., Semenenko, A., Skibina, E.. Digital Technologies for Introducing Gamification into the Education System in the Context of the Development of Industry 4.0. *Ingénierie des Systèmes d'Information*. Vol. 28, No. 1, February, 2023, pp. 141-147. DOI: <https://doi.org/10.18280/isi.280114>. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/734692/1/isi_28.01_14.pdf
- Masuda, Y. The Informational Society as Post-Industrial Society. World Future Society. – Washington: World future society, 1981.
- Masuda, Y. Computopia // *The information technology revolution*. – Oxford, 1985.
- Popper, K. R. The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath. New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.

Тема 11. Духовно-психологічні та соціально-праксеологічні виміри людського буття

План

1. Людське буття як фундаментальна проблема філософії.
2. Свідомість людини: від психіки до самосвідомості. Свідомість і мова.
3. Біосоціальний контекст філософії управління.

Основні поняття: дух, душа, довкілля, екологія, інтелект людини, інновація, інстинкт, життя, культура, людське буття, мислення, мова, мовлення, мораль, особистість, праксеологія, психіка, рефлекс, рефлексія, свідомість, філософія управління.

Проблемне коло

□ Які концепції виникнення людської свідомості уявляються Вам найдоказовішими?

□ Як логічно та історично корелюють феномени «мова» і «мовлення»?

□ Як Ви оцінюєте культуру споживання в сучасному світі? Які економічні, політичні та ментальні чинники, на Вашу думку, найсуттєвіше впливають на споживацтво та як можна мінімізувати його негативний вплив на людину?

Питання для самостійного вивчення

- Соціально-політичні та морально-етичні проблеми сучасної людини у контексті загальнолюдських цінностей.
- Людська діяльність як предмет праксеології.
- Основні інноваційно-управлінські проблеми сучасної України.

Рекомендована література

- Андрос, Є. І. Інтелект у структурі людського буття. – Київ : Стилос, 2010.
- Бердяєв, М. Про призначення людини. – К., 1993.
- Бех, Ю. В. Філософія управління соціальними системами. Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.
- Васильченко, А. Семіотика соціальної дії та інтерсуб'єктивні онтології / Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Гаєвський, Б. А. Філософія політики: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – Київ: Вища школа, 2005. – 158 с.
- Гаєвська, О. Б., Гаєвський, Б. А. Соціальне управління: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – Київ : КНЕУ, 2012. – 250 с.
- Гайсенюк, В. Теорія конфлікту цивілізацій Хангтінгтона. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/7883787/>
- Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янець. – Львів : Літопис, 2007. 232 с.
- Глушко, Т. Філософія економіки у структурі сучасної гуманітарної освіти : монографія. – Київ : Науковий світ, 2008. 212 с.
- Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/gpcv.pdf>
- Зайцев, Ю. К., Савчук, В. С. Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2011. – 337 с.
- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanyshyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Киселиця, С. Мудрість віротворення в контексті гуманізації соціуму // *Культурологічний вісник*. 2017. Вип. 38(2). С. 64-70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2017_38\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2017_38(2))
- Киселиця, С. Гуманістичні критерії соціально зорієнтованої діяльності // *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та*

практики : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С.15-18. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/24670/15-18.pdf?sequence=1&isAlloved=y>

● Киселиця, С. В. Марновірство та віра в міфологічній свідомості // *Гілея. Науковий вісник*. 2013. Вип.74. С.175-177. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43865625/>

● Клікс, Ф. Мислення, що прокидається. Історія розвитку людського інтелекту. – Київ: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985.

● Колот О. С., Киселиця С. В. Суспільно-виробнича проблематика освітнього забезпечення підприємницької діяльності (С.40-41) // *Розвиток підприємництва як фактор зростання національної економіки : Матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної конференції 22 листопада 2023 року.* – Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2023. – 154 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://fmm.kpi.ua/wp-content/uploads/2022/10/info_list-2022-%D1%83%D0%BA%D1%80-1.pdf

● Крилова, С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз). Ніжин: АспектПоліграф, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://aphy.net/texts/706-svetlana-krylova-beauty-of-man-personality-simya-society>

● Кримський, С. Б. Філософія як шлях людяності та надії. – Київ : Курс, 2000. 308 с.

● Левчук, Л. Т. Психоаналіз: від позасвідомого до «втоми свідомості». – Київ, 1989.

● Мінаков, М. А. Історія поняття досвіду. – Київ, 2007.

● Оцінка впливу запланованої господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище // *Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапшина.* – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 133-134. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://web.archive.org/web/20180619190047/http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/>

● Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія за редакцією Чепи М.-Л.А. – Кіровоград, 2013.

● Попович, М. В. Бути людиною. – Київ : Києво-Могилянська Академія, 2017.

● Поппер, Карл. Злиденність історизму / Пер. з англ. Василь Лісовий. – Київ: «Абрис», 1994. 192 с.

● Пенроуз, Р. Тіні розуму. В пошуках науки про свідомість (Shadows of the Mind: A Search for the Missing Science of Consciousness). – Л., 2005. 688 с.

- Потебня, О. О. Думка і мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20\(1892\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20(1892).pdf)
- Роменець, В. Життя і смерть в науковому та релігійному тлумаченні. – Київ, 1989.
- Столяр, М. Радянська сміхова культура. – Київ, 2011.
- Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей (2019) [Текст] : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. С. Смовженко та ін.] ; Держ. ВНЗ «Ун-т банк. справи» [та ін.]. – Київ : ДВНЗ «Ун-т банк. справи», 2019. 309 с.
- Хамітов, Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. – Київ, 2017
- Хамітов, Н. Люди суму і люди смутку: екзистенціальні основи сумісності. 3-е, доп. і перероб. вид. – Київ: Атика, 2012.
- Хамітов, Н. Звільнення від буденності : мистецтво як вирішення суперечностей життя. – Київ, 1995.
- Хамітов, Н. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. – Київ, 2000.
- Хантінгтон, С. (1993). Зіткнення цивілізацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/36.pdf>
- Харарі, Ю. Н. Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства / Пер. з англ. О. Дем'янчука; 4-те вид. – Київ :Форс Україна, 2023. – 544 с.
- Шестов, Л. Апофеоз необґрунтованості. Досвід адогматичного мислення. – Л., 1991.
- Ludwig von Mises (1949). Human Action: A Treatise on Economics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.mises.org/wiki/Human_Action
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.
- Penrose, Roger. The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds, and the Laws of Physics. – 1. – Oxford University Press, 2002. – Т. Popular Science. – 640 с.

Тема 12. Пізнання і творчість у бутті людини

План

1. Основні способи осягнення законів Всесвіту людиною: пізнавально-методологічні підходи.
2. Діалектика та альтернативні їй моделі пізнання і перетворення дійсності.
3. Мислення. Зміст і завдання науки логіки:
 - а) основні форми логічного мислення: поняття, судження, умовисновок;
 - б) основні закони логіки: тотожності, несуперечності, виключення третього,

достатньої підстави.

Основні поняття: буденне пізнання, гносеологія, істина, епістемологія, експеримент, закон логіки, знання, метод, мислення, семантична логіка, логічний квадрат, наукове пізнання, поняття, судження, умовисновок, кола Ейлера, об'єкт пізнання, суб'єкт пізнання, формальна логіка.

Проблемне коло

- Які джерела та критерії істини, на Вашу думку, найдоказовіше відображені в сучасній науці?
- Що, на Вашу думку, найсуттєвіше сприяє розвитку креативності та які її критерії?

Питання для самостійного вивчення

- Гносеологія та епістемологія: спільне та відмінне.
- Некласична логіка: напрямки і перспективи.
- Світоглядно-антропологічний підхід, екзистенційна антропологія та метаантропологія як методологія сучасного гуманітарного пізнання та світоглядне підґрунтя природничих наук.
- Характеристика наукового пізнання: суб'єктно-об'єктна взаємодія.
- Еволюція філософських уявлень про пізнання та закономірності його розвитку.

Рекомендована література

- Арутюнов, В. Х., Кирик, Д. П., Мішин, В. М. Логіка: Навч. посіб. – Київ, 2000.
- Бандурка, О. М., Тягло, О. В. Курс логіки. Підручник. – Київ, 2002.
- Будко, В. В. Філософія науки: Навчальний посібник. – Харків, 2005.
- Габермас, Ю. Єдність розуму в розмаїтті його голосів. – Київ, 2002.
- Гегель, Г. В. Ф. Хто мислить абстрактно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=147726>
- Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. – Харків : Фоліо, 1998. 332 с.
- Жеребкін, В. Є. Логіка: Підручник для вузів. – К., 2002.
- Ішмуратов, А. Т. Вступ до філософської логіки: Підручник для студентів і аспірантів. – Київ, 1997.
- Киселиця, С. Епістемологічне підґрунтя віри // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філософія.* 2012. – Вип. 11. – С. 406-416. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2012_11_40
- Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підр. для ВНЗ. – Київ, 2008.
- Логіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Д. Титов, С.Д. Цалін, О.П. Невельська-Гордєєва та ін. – Х., 2005.

- Петрушенко, В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 319 с.
- Петрушенко, В. Л. Філософія знання. – Київ : Кондор, 2005.
- Плахтій, М. П. Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку : монографія. Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2009. 192 с.
- Марценюк, С. П. Короткий нарис з історії логіки: навч. посіб. – Київ, 1995.
- Поппер, К. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем / Пер. з англ. О. Оліфер та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journal.kdpu.edu.ua/apd/article/view/4461/4200>
- Попович, М. В. Логіка і наукове пізнання. – Київ, 1971.
- Попович, М. Раціональність і виміри людського буття. К.: Сфера, 1997. – 290 с.
- Перспективи розвитку філософської освіти в Україні. Круглий стіл // *Філософія освіти*. Вип.26. №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/628/574/>
- Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т. В. Гардашук. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Тофтул, М. Г. Логіка: Посібник. Для студентів вищих навч. закладів. – К., 1999.
- Цимбал, С. М. Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики. – Автореф. дис. ...канд. філос. н. за спец. 09.00.09 – філософія науки. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України. Київ, 2005. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09csmmps.pdf>
- Ярошовець, В. І. Людина і пізнання : монографія. – Київ : Сузір'я, 2008. 242 с.
- Feyerabend, P. K. *Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1*. Cambridge University Press, 1981. – 256 p.
- Polanyi, M. (1964). *Science, Faith, and Society*. University of Chicago Press. 2016.
- Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. – London, New York: Routledge Classics, 2005.
- Russell, Bertrand. *History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. London: Allen & Unwin, 2010. 916 p.

Тема 13. Філософія науки

План

1. Наука: понятійне моделювання людини та світу. Прогностична місія філософської рефлексії.
2. Етика в науці та соціальна відповідальність науковця.
3. Проблема істини. Сутність та рівні пізнання.
4. Структура та основні форми наукового пізнання

Основні поняття: аналіз, гіпотеза, дедукція, закон, знання, ідея, істина, експеримент, концепція, наука, наукове пізнання, теорія, людське пізнання, поняття, проблема, рефлексія, синтез, судження, умовисновок, факт.

Проблемне коло

- Що, на Вашу думку, убезпечує дослідника від формалізації та «професійного вигорання» в науково-дослідницькій діяльності?
- Яким інструментарієм має послуговуватись наукове співтовариство та цивілізована громадськість, щоб змусити науковців дотримуватись принципів академічної доброчесності?

Питання для самостійного вивчення

- Наука як спеціалізована форма пізнавальної діяльності.
- Стиль мислення і філософія.
- Мова оточення та наукова мова: суперечність та можливість її подолання.

Рекомендована література

- Вернадський, В. І. Наукова думка як планетарне явище // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Єрмоленко, А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – панування природи. Монографія. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
- Киселиця, С. Єдність природничих і гуманітарних знань в особистісному становленні: філософсько-антропологічний підхід (С. 32-35) // *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект* : Матеріали ІХ міжнародної науково-теоретичної конференції (23-24 березня 2023 р., м. Черкаси) [Електронний ресурс] / упоряд. О. І. Астапова-Вязьміна ; відп. ред. проф. А. І. Бойко. М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2023. С. 32-35. 133 с. <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=26m7EAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA32&dq>
- Кримський, С. Б., Парахонський Б. А., Мейзерський В. М. Епістемологія культури. (Введення в узагальнену теорію пізнання). – Київ, 1993.

- Кримський, С. Б. Філософія як шлях людяності та надії. – Київ : Курс, 2000. 308 с.
- Максюта, М. Е. Філософія науки. Навчальний посібник. – Київ, 2004.
- Петрушенко, В. Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. – Львів : Асхіл, 2005. 296 с.
- Totallogy. Постнекласичні дослідження. – Київ, 1995.
- Поппер, К. Логіка наукового дослідження. – Л., 2004.
- Самардак, М. М. Філософія науки: напрями, теми, концепції. – Київ, 2011.
- Уайтхед, А. Вибрані роботи з філософії. Пер. з англ. – Л., 1990.
- Філософія науки і техніки. Навч.-метод. посіб. / Алексєєва Л. О., Додонов Р.О., Муза Д.Є. – Донецьк, 2006.
- Ярошовець, В. І. Людина і пізнання : монографія. – Київ : Сузір'я, 2008. 242 с.
- Feyerabend, P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. Verso, 2017. 221 p.
- Kuhn, Tomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Port-Royal, 2001. 228 p.
- Lakatos, Imre. The methodology of scientific research programmes. New York: Cambridge University Press, 1978. 250 p.

Тема 14. Основні методи наукового пізнання

План

1. Поняття методу та методології наукового пізнання.
2. Вибір предмету, засобів і методів дослідження: чуттєве, раціональне, інтуїтивне пізнання.
3. Загальноемпіричні методи дослідження: спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент.
4. Загальнотеоретичні методи дослідження: формалізація, аксіоматичність, гіпотетико-дедуктивність, абстрактне-конкретне, історичність-логічність, екстраполяція.
5. Загальнологічні методи пізнання: аналіз, синтез, індукція і дедукція, аналогія, моделювання.

Основні поняття: абстрактне, абдукція, аксіома, аналогія, вимірювання, дедукція, індукція, інтуїтивне, ірраціональне, ідеалізація, експеримент, емпіричне, конкретне, компаративістика, метод, методика, методологія, моделювання, макетування, раціональне, спостереження, традукція, формалізація.

Проблемне коло

- На Вашу думку, які функції виконує чи має виконувати філософія в процесі наукового дослідження та наскільки продуктивною вона є?
- Які методи пізнання Ви найчастіше застосовуєте в особистому життєвому та професійно-фаховому просторі і чому?

Питання для самостійного вивчення

- Основні засади сучасної наукової гносеології.
- Особливості емпіричного і теоретичного рівнів знань у гуманітарних та природничих науках.
- Взаємозв'язок логіки та інтуїції у пізнанні.
- Істинність, похибка, омана і хиба в сучасній науці.

Рекомендована література

- Вернадський, В. І. Наукова думка як планетне явище // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8: Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Мінаков, М. А. Історія поняття досвіду: Монографія. – Київ, 2007.
- Рікер П. Історія та істина. – Київ, 2001.
- Петрушенко, В. Л. Філософія знання. – Київ : Кондор, 2005.
- Петрушенко, В. Л. Філософія і методологія науки : Навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 184 с.
- Поппер, К. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем / Пер. з англ. О. Оліфер та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journal.kdpu.edu.ua/apd/article/view/4461/4200>
- Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т. В. Гардашук. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Рижко, В. А. Концепція як форма наукового знання. – Київ, 1995.
- Ярошовець В. І. Гуманістичний зміст методології пізнання [Текст] : дис... д-ра філос. наук: 09.00.01 / Ярошовець Володимир Іванович ; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 1996. 365 с.
- Feyerabend, P. K. Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1. Cambridge University Press, 1981. 256 p.
- Popper, K. The Logic of Scientific Discovery. – London, New York: Routledge Classics, 2005. 293 p.

САМОСТІЙНА РОБОТА

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК

Інтегративне світоглядно-теоретичне підґрунтя філософії науки і культури та її абстрактно-логічний стиль викладу з необхідністю передбачають самостійну роботу, яка створює можливість оволодіти навичками опрацювання маловідомого контенту, стимулює необхідність пошуку додаткових джерел інформації та докладанню зусиль щодо їх критичного аналізу, вміння узагальнювати.

Для цього необхідно працювати з обширною енциклопедичною/довідниковою літературою, починаючи з окреслення предмету дослідження, що вимагає осмислення проблематики на категоріальному рівні. Оскільки філософське знання – об’єктивоване за змістом, але завжди суб’єктивне за формою, доцільно застосовувати індивідуальний філософський словник.

Рекомендуємо наступні джерела інформації для створення власного словника:

- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В. І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf
- Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ : КВІЦ, 2020. – 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. – 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 3-є видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2020. – 296 с.
- Петрушенко, В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 319 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Знання України, 2012. – 1087 с.
- Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
- Булатов М. О. Філософський словник. – Київ : Стилос, 2009. – 575 с.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ

Тематика рефератів, презентацій, есе, доповідей

1. Етико-політичне вчення Конфуція
2. Філософія «серединного шляху» Дайсецу Тайтаро Судзукі
3. Телеологія Аристотеля
4. Формальна логіка Аристотеля
5. Соціальний конструктивізм Платона
6. Ідеалістичне тлумачення людського буття Платоном
7. Плотин «Енеади»: змістовність та значущість
8. Аврелій Августин: самопізнання як умова пізнання Бога
9. Діалектична схоластика П'єра Абеляра
10. Філософія Томи Аквінського як підсумок середньовічної філософії
11. Гуманізм і скептицизм філософії Мішеля Монтеня
12. Натурфілософія Джордано Бруно
13. Пантеїстична діалектика Миколая Кузанського
14. Структура людського знання Френсіса Бекона
15. Вчення про людину Жюльєна Офре де Ламетрі
16. Вчення про людське сприйняття Джорджа Берклі
17. Раціоналістична концепція філософського Бога Готфріда Лейбніца
18. Вчення про субстанцію та свободу Бенедикта Спінози
19. Політико-філософська доктрина Томаса Гоббса
20. Класичний раціоналізм Рене Декарта
21. Теорія пізнання Джона Локка
22. Політична філософія Джона Локка
23. Вчення про досвід Девіда Г'юма
24. Етико-політична доктрина Жана-Жака Руссо
25. Просвітницькі ідеали Дені Дідро
26. Географічний детермінізм Шарля Луї де Монтеск'є
27. Деїзм і матеріалізм у філософії Франсуа Марі Аруе Вольтера
28. Антиномії теоретичного розуму Іммануїла Канта
29. Панлогізм і діалектика у філософії Георга Вільгельма Гегеля
30. Натурфілософський та естетичний ідеал у філософії Фридриха Шеллінга
31. Соціально-економічна теорія Карла Маркса
32. Історичний матеріалізм Фридриха Енгельса
33. Вчення Зигмунда Фрейда: свідоме та позасвідоме
34. Лев Шестов: перемога віри над розумом
35. Філософія життя Артура Шопенгауера
36. Соціально-культурологічна концепція Освальда Шпенглера
37. Нігілізм Фридриха Ніцше
38. Проблема свободи у філософії Жана-Поля Сартра
39. Абсурд у філософії Альбера Камю
40. Вихід за межі трагічної мудрості Габрієля Марселя

41. Карл Ясперс: гранична ситуація та вихід із неї
42. Екзистенціальні виміри буття Мартина Гайдеггера
43. Герменевтика Ганса-Георга Гадамера
44. Феноменологія Едмунда Гуссерля
45. Гельмут Плеснер: людина як ексцентрична істота
46. Трагічний оптимізм Еммануеля Мун'є
47. Філософія С.К'єркегора: віра над безоднями страху та відчаю
48. Прагматизм Вільяма Джеймса
49. Персоналістична спрямованість світорозуміння Мартіна Бубера
50. Карл Юнг: архетипи колективного позасвідомого
51. Ерих Фромм: відчуження та любов
52. Символічні форми культури Ернста Кассірера
53. «Раціовіталізм» Хосе Ортега-і-Гассета
54. Персоналістична спрямованість світорозуміння Тейяра де Шардена
55. «Епістемологічний анархізм» Пола Фесрабенда
56. Філософія науки Томаса Куна
57. Логіко-методологічна концепція Карла Поппера
58. Концепція «неявного знання» Майкла Полані
59. Концепція «інтегрального раціоналізму» Гастона Башляра
60. Поміркований атеїзм Бертрана Рассела
61. Фридрих Шлегель: свобода як іронія та любов
62. Проблема самоідентифікації у практичній філософії Поля Рікера
63. Концепція ірраціональної інтуїції Анрі Бергсона
64. Номо intelligens Йонезі Масуда
65. Технологічний детермінізм Елвіна Тоффлера
66. Релігійно-філософське вчення Льва Толстого
67. Микола Бердяєв: Боголюдина перед безоднею свободи
68. Володимир Соловйов: ідея Боголюдства
69. Федір Достоєвський: «Краса врятує світ»
70. Філософія статі Василя Розанова
71. Філософія Григорія Сковороди: ідеї трьох світів та «сродної праці»
72. Філософські ідеї Тараса Шевченка
73. Мова й національне буття у творчості Олександра Потебні
74. Філософські ідеї Миколи Гоголя
75. Соціально-філософські погляди Михайла Драгоманова
76. Філософські ідеї Пантелеймона Куліша
77. «Філософія Серця» Памфіла Юркевича
78. Філософські ідеї Миколи Костомарова
79. Соціальна філософія Михайла Грушевського
80. Ноосфера Володимира Вернадського
81. Філософія як методологічне й світоглядне підґрунтя наукового знання
82. Особливості та перспективи розвитку філософії в сучасній Україні
83. Інформаційне суспільство: сутність та форми
84. Простір і час у науці, релігії та мистецтві

85. Феномен тоталітаризму: конформізм та екстремізм
86. Істина як гносеологічний ідеал
87. Проблема свободи та її меж: адаптивність і життєва мудрість
88. Щастя як філософська та психологічна проблема
89. Мова як дім буття
90. Соціально-етичні проблеми генної інженерії
91. Наука в індустріальному та постіндустріальному суспільстві
92. Віртуальна реальність: сучасність та перспективи
93. Версії антропогенезу, їх порівняльний аналіз
94. Свідоме та позасвідоме як феномени людського життя
95. Свобода волі та парадокси концепцій психічної детермінації
96. Порівняльний аналіз гіпотез походження життя та їх філософських засад
97. Аналітична філософія: проблематика та методологія
98. Феномен мудрого керівника в історії людства
99. Мудрість у логіко-гносеологічних вимірах
100. Мудрість як феномен людського буття
101. Філософія як мистецтво жити
102. Філософія як любов до мудрості
103. Принципи формування людського інтелекту: від перцепції до мудрості
104. Штучний інтелект як філософська та наукова проблема
105. Співвідношення категорій «розум» та «мудрість» в історії філософії
106. Техніка як соціальний феномен
107. Феномен гуманізму: особливості його становлення та розуміння
108. Філософська та медична антропології: стан, проблеми та перспективи
109. Основні концепції походження людської самосвідомості.
110. Проблема розуму та віри в історії філософії.
111. Людське буття як предмет наукового аналізу в українській філософії.
112. Актуальні проблеми сучасної глобалізації та футурології.
113. Рух, становлення, розвиток як основні категорії онтології.
114. Діалектика та синергетика: спільне та відмінне.
115. Синергетика як галузь наукового знання.
116. Філософія релігії як галузь наукового знання.
117. Філософія мистецтва як галузь наукового знання.
118. Філософія політики як галузь наукового знання.
119. Філософія науки як галузь наукового знання.
120. Філософія міфології як галузь наукового знання.
121. Філософія моралі як галузь наукового знання.
122. Філософія права як галузь наукового знання.
123. Філософія економіки як галузь наукового знання.
124. Світоглядно-теоретичне підґрунтя сучасної філософії управління.
125. Світоглядно-методологічні засади філософії господарювання.

РЕФЕРАТ

Реферат – виклад інформації на певну тему, отриману із різних джерел. Обов'язкові елементи: титульна сторінка із зазначеною темою, аббревіатурою групи ЗВО та інституту, в якому він/вона навчається, прізвищем, ім'ям, по-батькові автора, план або зміст, виклад основного матеріалу, власний висновок, список використаних джерел інформації із зазначенням автор(а)(ів) та назви праці (обов'язково в обох випадках!), посиланням на місце видання, видавництво, рік видання (якщо це – друкована література) або зазначити режим доступу до електронного ресурсу.

Тема реферату обирається ЗВО із запропонованого переліку та виконується одноосібно. Вона (за попереднім узгодженням з викладачем) може бути зміненою у бік розширення чи звуження або пропонуватись здобувач(ем)(кою), виходячи із власного світоглядно-теоретичного інтересу.

Загальний обсяг реферату має складати 12-13 сторінок тексту формату А4. Стандарти друку: кегль – 14pt, міжрядковий інтервал – 1,5, шрифт Times New Roman, абзацний відступ – 1,25 см, поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см. Робота виконується у форматі Word.

Текст реферату повинен містити: Зміст або План, Вступ (приблизно дві третини сторінки), Розділи (I, II – не менше двох), «Підрозділів» (1.1, 2.1 – не менше двох у кожному розділі), «Висновків» (приблизно дві третини сторінки) та Списку використаних джерел (літератури) (не менше трьох позицій). Якщо План є простим, а не Змістом, допускається перелік пунктів без розділів, підрозділів чи параграфів. У такому випадку вони нумеруються арабськими цифрами (1, 2, 3...), обов'язкові Вступ та Висновки не нумеруються. У вступі необхідно обґрунтувати актуальність теми реферату, її місце у просторі сучасного філософського дискурсу, нагальність проблеми та способів вирішення суперечностей, зафіксованих у досліджуваному явищі; окреслити предмет і об'єкт дослідження.

У позиціях плану на основі аналізу літератури з додержанням вимог логічної послідовності та цілісності викладу має бути розкритий зміст та основні ідеї. Текст реферату, його окремі положення повинні бути пов'язані з працями, що представлені в списку використаних джерел.

Для написання реферату, крім фундаментальних, класичних, першоджерельних праць, рекомендується використовувати сучасну літературу (критичні дослідження за темою, датовані останнім десятиліттям). Не варто джерельну базу «переобтяжувати» підручниками!

Фрагменти тексту, де йдеться про власні міркування автора реферату, необхідно виокремити із загального викладу (за допомогою висловлювань на кшталт: «нам видається слушним...», «ми переконані в істинності/хибності наступного твердження...», «як вважає автор...», «ми солідарні із позицією...», «заслуговує на увагу ідея цього автора...», проте вимагає критичного переосмислення його теза в частині ...», «ми вважаємо доцільним/недоцільним ...», «як на мене...», «не можемо погодитися із твердженням...»,

«перспективним, на нашу думку, у подальшому дослідженні проблеми є розробка ...» тощо).

Особливу увагу необхідно приділити висновкам, в яких необхідно викласти основні тези реферату, зазначити, що саме показав аналіз літератури, здійснений в рефераті, якими є відповіді на основні питання, сформульовані у вступі.

Список використаних джерел формується спочатку за слов'янською алфавітною символікою, потім – за латинською. Бібліографічні джерела наводяться в порядку їх розташування у тексті або в алфавітному порядку. Електронний ресурс подається у формі посилання на режим доступу, тобто адресу сайту, бібліотеки тощо та їх окремі позиції, якій передуює прізвище та ім'я автора (авторів) і назва тексту, що прямо цитується або використовується ідея зазначеного автора чи авторів.

Приклад:

1. Ортега-і-Гасет, Хосе. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна. Київ : Основи, 1994. С. 227-237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
2. Попович, Мирослав. Толерантність – наша національна риса. Наскільки терпимим є сучасне українське суспільство? / М.В. Попович // *Вісник Пенсійного фонду України*. – 2011. – № 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Conference/Tolerant.doc/>
3. Киселиця С., Крук О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Випуск 36. С. 43-50. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
4. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01 Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/48906900/>
5. Popper, K. R. *The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath.* New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.

Бібліографічні посилання у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра – номер джерела у списку літератури, друга – номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються комою, номери джерел – крапкою з комою. Крапка ставиться після дужок посилань. *Приклад:* [1] або [2, с. 34].

Якщо посилання загальне, тобто не є цитованим, то сторінка не зазначається. Якщо перераховуються кілька джерел, вони розділяються знаком «;» і відповідають пронумерованим позиціям у списку використаних джерел. *Приклад:* [1;3;12].

Примітки подаються внизу сторінки або у кінці реферату.

Додатки (малюнки, таблиці, фотографії, схеми тощо) до кількісного виміру (нумерація сторінок) реферату не входять і позначаються заголовними літерами українського алфавіту (А, Б, В, Г... у порядку їх продовження).

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Презентація (у форматі Microsoft PowerPoint) – набір слайдів (екранних сторінок із текстовими, графічними, відео-, звуковими об'єктами та гіперпосиланням) для візуалізації певної теми обсягом 11-12 слайдів. Обов'язкові елементи: титульний слайд із зазначеною темою та ПІБ автора, план, портрети, діаграми, схеми, рисунки, надписи тощо, власний висновок, використані джерела інформації із зазначенням автора і назви праці перед посиланням на друкований чи електронний ресурс.

Комп'ютерна презентація дає можливість ознайомити широку аудиторію з темою дослідження автора. Інформація має подаватися в лаконічному та наочному вигляді. Для цього можна використовувати слайдові та потокові презентації. Слайдова презентація створюється із набору так званих екранних сторінок, що має містити текстові, графічні, відео-, звукові об'єкти та гіперпосилання і відтворюється користувачем за потребою візуалізувати підтвердження висловленого автором ствердження, нагадує фототеку. Потокова презентація – це набір кадрів, які відтворюються автоматично через певний проміжок часу і нагадує кінофільм. Для ЗВО бакалаврату досить навчитися робити слайдові презентації, щоб пізніше вміти впоратися з більш складними репрезентативними розробками.

Для розроблення презентацій використовується програма Microsoft PowerPoint, яка надає можливість створювати, редагувати і демонструвати як окремі слайди, так і цілісну роботу. Слайд – це основний елемент презентації, елементами якого є об'єкти, до яких відносять малюнок, напис, гіперпосилання. У презентації з дисципліни «Філософія» доцільно використовувати у вигляді малюнків портрети, рукописи тощо, написів – короткі повідомлення чи ідеї, гіперпосилання – найкращий з Вашої точки зору контент в Інтернеті щодо філософа, творчість якого досліджуєте.

Необхідні елементи презентації: титульний слайд із планом, до десятка слайдів з тематичною інформацією, висновковий слайд, список посилань на використані джерела з обов'язковим зазначенням автора та назву його роботи, слайд із подякою аудиторії й тим, хто був дотичний до підготовки презентації.

Навички, які Ви набуваєте у цьому процесі, дозволяють у майбутньому широко застосовувати їх у професійній діяльності. Тож, необхідно засвоїти деякі правила оприлюднення слайдової чи потокової презентації, розробляючи коротку візуалізовану доповідь, скажімо, для ЗВО Вашої групи на філософському матеріалі, який продемонструє їм наскільки добре Ви володієте темою, а Вам надасть досвід володіння цільовою аудиторією.

Ознайомитися детальніше з покроковими діями щодо оформлення презентаційного матеріалу можна за посиланням: Н. Кузнецова, О. Базиль. Створення презентацій. Програма Microsoft PowerPoint.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:576311276295eddb849677b264529ccfad68ec6e/latest/103317/index.html

ЕСЕ

Незаперечним фактом людського буття є потреба в обміні думками. Різновекторність інтересів, підходів, точок зору, переконань і таке інше – своєрідне свідчення цивілізованого соціального простору та культурного плюралізму, що набуває особливої актуальності в глобальному світі.

У демократичному співтоваристві кожна мисляча та соціально відповідальна людина повинна мати право на висловлювання та публічну дискусію з єдиним табу – заклик до насильства. Адже суб'єкт (особистість чи група дієздатних осіб) вмотивовано може змінювати свої погляди під впливом багатьох чинників, які зазвичай трапляються у повсякденному чи професійному житті: повертатись до своєї попередньої точки зору чи приймати світоглядно-теоретичну позицію опонента, що виступає критерієм креативності та цивілізованості носія. Але для цього необхідно сформувати певні навички. Однією із таких продуктивних форм філософського аналізу, вочевидь, є самостійна робота над есе.

Есе (у форматі Word) – короткий твір-роздум обсягом 1,5-2 сторінки формату А-4. Обов'язкові елементи: теза (гіпотеза), аргументація (факти і міркування, що підтверджують істинність авторської думки, висновок (переконання). Есе має відображати індивідуальне сприйняття окресленої проблеми, описувати власні враження та міркування з приводу конкретного предмета. Демонструючи критичне мислення і креативність, автор(ка) не повин(ен)(на) претендувати на вичерпне її вирішення, адже написання подібного тексту дозволяє навчитися чітко формулювати думки, структурувати інформацію, вдало використовувати ключові поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати власний досвід, наводити зрозумілі приклади, вчитися виважено аргументувати.

Тож, структура есе визначається ланцюжком послідовних думок, що складаються в цілісне міркування на задану тему у формі коротких тез. Кожна думка повинна бути доведеною або аргументованою, де під аргументами розуміються факти, явища суспільного життя, події, реальні життєві ситуації, узагальнений досвід, наукові постулати, посилання на авторитетну думку і таке інше. Рекомендую надавати два аргументи на користь кожної тези, адже один здається непереконливим, а три можуть «перевантажити» роботу, зорієнтовану на стислість і доступність. Таким чином, есе, зазвичай, набуває такої структури

(кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки викладу думки, цільової аудиторії і таке інше): вступ, кілька тез з аргументами, дискусивна ідея, контраргументи, висновок.

Вступ і висновок повинні зосередити увагу читача на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – акцентується ідея автора). Необхідним елементом есе є поділ тексту на абзаци, встановлення логічного зв'язку між ними, де кожна наступна думка, як мінімум, не суперечить попередній, як максимум, доповнює її. Саме так досягається цілісність роботи. За стилем викладу есе властива емоційність, вітаються художні образи. Робота над есе має закінчуватись самоперевіркою. Чи відпові(в)(ла) я на поставлені запитання? Наскільки зрозуміло і точно я викла(в)(ла) свої думки? Чи органічно для моєї особистості звучить те, що я написа(в)(ла)? Чи немає граматичних помилок?

Крім того, що написання есе в курсі «Філософія» розвиває творче мислення і формує навички чіткого письмового викладу власних думок. Це завдання також чітко корелює з компетентним створенням мотиваційного листа чи резюме, які подаються при вступі до навчального закладу, заявки для підвищення кваліфікації, до громадських організацій, при працевлаштуванні і таке інше.

Відтак, рекомендуємо переконатися, що подібні знання та вміння Вам, дійсно, знадобляться у реальній життєвій практиці через самоаналіз, де маєте продемонструвати максимально об'єктивовані факти, доцільні, виважені, зрозумілі, аргументи для запевнення осіб, які приймають рішення в необхідності скористатися Вашими професійними та моральними чеснотами, а не тільки бажання продовжити кар'єру в певному напрямку, галузі, колективі тощо; включити у розповідь від однієї до трьох сильних сторін Вашого характеру, які вигідно вирізнятимуть Вас від багатьох інших кандидатів; надати хоча б один вагомий аргумент на користь роботодавця, аби він був зацікавлений запросити Вас до своєї команди.

ТЕЗИ ДОПОВІДІ

Якщо маєте бажання опублікувати тези доповіді на межі наук (проблематика Вашого спеціалізованого дисертаційного дослідження на тлі проблематики «Філософії науки і культури»), можете скористатися можливістю взяти участь у роботі підсекції «Філософія» секції гуманітарних наук «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства» міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Юність науки : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства», яка щорічно тринадцять років поспіль відбувається в нашому університеті (приклад за посиланням <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2022/09/yunist-nauky-2022-18.08-2.pdf>)

Тези доповіді – це повідомлення професійній, фаховій, науковій, соціально

активній аудиторії про результати власного дослідження на зазделегідь визначену тему. Зазвичай це – невеликий за обсягом текст, що складає дві-чотири сторінки. Оскільки конференції, міждисциплінарні семінари, «круглі столи» та інші подібні навчально-наукові зібрання із-за численності учасників мають обмежений часовий регламент, то необхідно розраховувати усну доповідь максимум на 8-10 хвилин.

Тези з поміж інших жанрів навчально-наукових робіт мають вирізнятися змістовністю, логічною послідовністю, стислим викладом. Структурно вони передбачають наступні елементи: вступ із зазначеною актуальністю теми, окреслену мету дослідження, аналіз, узагальнення, перспективи подальшого дослідження.

Написання тез на філософську тематику стимулюють ЗВО до проведення самостійних досліджень або дискурсів, які, насамперед, навчають критичному аналізу, вмінню узагальнювати, формують навички лаконічного викладу думок, стислої подачі інформації, виокремленню найголовнішого, абстрагуванню від другорядного. Крім того, за підсумками конференції, у якій здобувач(ка) взя(в)(ла) участь, тези можуть бути опубліковані в електронному чи друкованому виданні і в майбутньому ця подія в становленні фахівця надає певних переваг в конкурентному середовищі, зокрема, при вступі в магістратуру чи працевлаштуванні.

Вимоги до оформлення тез

1. Текст має бути набраний в текстовому редакторі MS Word. Обсяг тез – до 2-х сторінок формату А4.
2. Усі поля по 2 см. Шрифт –Times New Roman, кегель – 12. Міжстроковий інтервал – 1. Абзацний відступ – 1,0 см. Вирівнювання – по ширині.
3. Назва секції (підсекції) у лівому кутку.
4. Через рядок нижче посередині – прізвище, ініціали автора напівжирним шрифтом, далі – здобувач вищої освіти, курс, група, нижче – прізвище, ініціали наукового керівника, науковий ступінь, учене звання; нижче курсивом – повна назва організації (закладу), місто, країна.
5. Через рядок великими літерами напівжирним шрифтом по центру сторінки назва тез. Далі через рядок – основний текст з вирівнюванням по ширині.
6. Рисунки, схеми, діаграми повинні бути скомпоновані у вигляді єдиного об'єкту.
7. Через рядок після основного тексту по центру сторінки – список використаних джерел 12 кеглем напівжирним шрифтом, посилання на використані джерела формуються по ширині та розташовуються за порядком їх використання в тексті. Посилання в тексті на джерело наводиться у квадратних дужках. Список використаних джерел оформлюється за вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».
8. Не потрібно застосовувати автоматичну нумерацію сторінок.

ОЦІНЮВАННЯ

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти регламентується відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-potochne-ta-pidsumkove-oczinuyvannya-znan-zdobuvachiv-vo.pdf>

Дисципліна вважається засвоєною, якщо аспірант має концептуальні та методологічні знання і навички наукового дослідження в галузі філософії науки і культури та

знає:

- специфіку філософії як історію духовних пошуків та визначення граничних підстав людського буття;
- сутність та проблематику філософії науки;
- внутрішню логіку становлення людського мислення;
- основні категорії філософії, що розроблені для осмислення буття, історії та культури в їх духовних, соціальних, наукових та технічних вимірах;
- особливості процесу формування висхідних методологічних принципів мислення та пізнання;
- складові процесу формування та функціонування знання;

вміє:

- критично аналізувати, оцінювати та синтезувати нові ідеї;
- обґрунтовувати свою світоглядно-теоретичну позицію;
- оперувати філософськими категоріями, поняттями та концептами при аналізі реальних ситуацій в особистісно-соціальному та фахово-професійному контексті;
- виявляти специфічні сутнісні характеристики людського буття та креативно застосовувати їх у власній дослідницькій діяльності;
- чітко визначати форми та застосовувати ефективні методи пізнання;
- формулювати проблему та вказувати шляхи її можливого розв'язання у науковому, технологічному, соціальному вимірах,
- вільно комунікувати з науковою спільнотою на підставах академічної доброчесності.

Політика дотримання академічної доброчесності ґрунтується на «Кодексі академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка», погодженого вченою радою НУ «Чернігівська політехніка» та введеного в дію наказом ректора від 31 травня 2021 року № 100 Кодекс академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка»

<https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-yakist/kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>

Засоби діагностики результатів навчання

Форми, методи й засоби викладання дисципліни: навчальні лекції, семінари, консультації, дискусії, вивчення першоджерел (друкованої книги та Інтернет-ресурсу), організація та перевірка виконання ЗВО самостійної роботи у вигляді есе, презентацій, рефератів, тез доповідей.

Засобами діагностики та методами результативності навчання є диференційований залік; екзамен; реферати; есе; презентація результатів виконання індивідуальних завдань; самостійне дослідження світоглядно-теоретичних питань із наступною підготовкою тез доповіді філософського спрямування на науково-практичній конференції; інші види індивідуальних та групових робіт.

Контроль за рівнем засвоєнням аспірантами змісту дисципліни здійснюється відповідно до Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка»

<https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-potochne-ta-pidsumkove-oczinyuvannya-znan-zdobuvachiv-vo.pdf>

Поточний модульний контроль за рівнем засвоєння змісту дисципліни аспірантами здійснюється через ступінь їх активності на лекціях та семінарах. Підсумковий семестровий контроль знань у вигляді екзамену/диференційованого заліку проводиться в усній формі з урахуванням результатів поточного модульного контролю, виступів на конференціях, написання статей і таке інше.

Аспірант/ка вважаються допущеним/ою до підсумкового контролю (диференційованого заліку/екзамену) з дисципліни, якщо отримав/ла не менше 60 балів в процесі поточного модульного контролю. Вимоги до виконання рефератів, есе, презентацій, тез доповідей та їх тематика завантажуються в систему MOODLE на початку семестру і мають бути надані ЗВО на перевірку викладачеві дисципліни не пізніше, ніж за тиждень до дати семестрового підсумкового контролю.

Для досягнення визначених в ОП результатів навчання аспіранти забезпечені необхідними ресурсами (обладнанням, матеріалами тощо) та інфраструктурою (навчальними приміщеннями з мультимедійними проекторами, робочими місцями з відповідною комп'ютерною технікою і таке інше). Способи застосування зазначеного інструментарію відображені в Положенні про академічну мобільність учасників освітнього процесу Національного університету «Чернігівська політехніка»

<https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-akademichnu-mobilnist-uchasnykiv-osvitnogo-proczesu.pdf>

Всі матеріали з дисципліни доступні в системі дистанційного навчання MOODLE за покликанням <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=4131>

Оцінюванню за 100-бальною шкалою підлягає рівень знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня відповідно до вимог ОП, що визначаються при проведенні диференційованого заліку (I семестр) та екзамену (II семестр).

Поточний контроль

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів	
Семестр I		0...	60
Змістовий модуль 1. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМ ЗАХОДУ І СХОДУ		0...	30
1	Результативність інтерактивного спілкування на лекціях	0...	10
2	Результативність роботи на семінарах	0...	20
Змістовий модуль 2. СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ВИМІРИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ		0...	30
1	Результативність інтерактивного спілкування на лекціях	0...	10
2	Результативність роботи на семінарах	0...	20
Семестр II		0...	60
Змістовий модуль 3. ОНТОЛОГІЯ І ПРАКСЕОЛОГІЯ В ОСЯГНЕННІ ЛЮДИНОЮ СВІТУ		0...	30
1	Результативність інтерактивного спілкування на лекціях	0...	10
2	Результативність роботи на семінарах	0...	20
Змістовий модуль 4. ФІЛОСОФІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ		0...	30
1	Результативність інтерактивного спілкування на лекціях	0...	10
2	Результативність роботи на семінарах	0...	20

Підсумковий контроль

Вид контролю		Кількість балів	
Семестр I, II		0...	100
1	Модульні оцінки	0...	60
2	Відповіді на контрольні запитання	0...	30
3	Доповіді на конференціях, написання статей	0...	10

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка ECTS		Оцінка за національною шкалою
			для екзамену (диференційованого заліку)
90 – 100	A	<i>Відмінно</i> – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	відмінно
82-89	B	<i>Дуже добре</i> – вище середнього рівня, але з деякими поширеними помилками	добре
75-81	C	<i>Добре</i> – в цілому правильне виконання, але з помітними помилками	
66-74	D	<i>Задовільно</i> – виконання в повному обсязі, але зі значною кількістю недоліків	задовільно
60-65	E	<i>Достатньо</i> – виконання відповідно до мінімальних вимог	
0-59	FX	<i>Незадовільно</i> – недостатньо: необхідно допрацювати	незадовільно з можливістю повторного складання

Перелік питань до підсумкового контролю

1. Світогляд: сутність, структура, типи.
2. Структура теоретичного знання: гіпотези, закони, концепції, теорії.
3. Витоки і риси української філософії.
4. Філософія, релігія, наука.
5. Емпіричне пізнання та його методи.
6. Українська новітня філософія.
7. Специфіка емпіризму і раціоналізму у науковому пізнанні.
8. Цивілізація: типи та їх характеристика.
9. Наука як об'єкт філософського аналізу.
10. Специфіка емпіризму і раціоналізму у науковому пізнанні.
11. Цивілізація: типи та їх характеристика.
12. Наука як об'єкт філософського аналізу.
13. Функції та роль філософії.
14. Суспільство: рід, цивілізація, культура.
15. Поняття сенсу життя. Сенс життя у різних вимірах людського буття.
16. Причини виникнення та історичні етапи розвитку філософії.
17. Поняття матеріальної та духовної культури.
18. Проблема обґрунтування знання. Верифікаціонізм. Фальсифікаціонізм.
19. Філософія та її роль в житті людини.
20. Глобальні проблеми як сукупність соціоприродних суперечностей у розвитку людства.
21. Естетика. Мистецтво як художнє розв'язання суперечностей людського життя.
22. Структура філософії як науки.
23. Феномен влади у суспільстві. «Відкрите» та «закрите» суспільство.
24. Ідея безсмертя як основа формування фундаментальних сенсожиттєвих уявлень.
25. Філософія та міфологія.
26. Мораль і моральність у розвитку людини.
27. Поняття, структура та історичні етапи розвитку суспільства.
28. Філософія і релігія.
29. Пізнавальна діяльність людини. Агностицизм.
30. Сучасна філософська глобалістика та футурологія. Всесвітні футурологічні організації та їх вплив на суспільство.
31. Філософія і політика.
32. Діалектика та її модифікації у філософських доктринах: класика і сучасність.
33. Феномен творчості. Етапи і структура творчого процесу.
34. Філософія як світоглядно-теоретична система. Плюралізм та його сутність.
35. Загальнологічні методи пізнання.
36. Етнокультура. Українська культура та її виміри.

37. Зустріч Заходу та Сходу в українській філософії.
38. Логіка. Основні закони та форми логічного мислення.
39. Економічна структура суспільства.
40. Людина та її буття як предмет філософського осмислення.
41. Гносеологія. Основні форми наукового знання.
42. Політична структура суспільства.
43. Суспільство як предмет філософського аналізу.
44. Проблема пізнання у філософії. Рівні наукового пізнання.
45. Поняття індивіду, індивідуальності, особистості
46. Поняття наукового методу. Роль філософії у науковому пізнанні.
47. Духовна структура суспільства.
48. Українська філософія: історичні етапи та основні ідеї.
49. Поняття та структура свідомості.
50. Проблема співвідношення особистості та суспільства як фундаментальна для сучасної соціальної філософії.
51. Методологія. Основні методи наукового пізнання.
52. Проблема походження світу. Категорія буття у філософії.
53. Соціальна структура суспільства. Сім'я як основа суспільства.
54. Істина як гносеологічна, культурологічна категорія та екзистенціал. Проблема критерію істини.
55. Філософія і мистецтво.
56. Доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство. Місце України в сучасному світі.
57. Поняття та структура матерії. Простір і час як форми існування матерії.
58. Філософія і наука.
59. Виникнення та історичні етапи розвитку суспільства. Проблема сенсу та спрямованості історії.
60. Свідомість і мова.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

До рекомендованих джерел ввійшли підручники, навчальні посібники довідникова література, першодруки українською та англійською мовами, а також трактати, монографії, наукові статті й таке інше, що опубліковані в останні десятиліття і стосуються соціогуманітарної проблематики, оскільки вони відображають здобутки основних філософських традицій, шкіл, течій, напрямів тощо, а їх зміст відповідає колу актуальних проблем науки і культури. Всі джерела є доступними, деякі з них неодноразово перевидавалися і, без сумніву, не могли не потрапити до фондів бібліотек нашого міста та інтернет-ресурсу.

Розпочинаючи роботу над вивченням першоджерел, необхідно детально ознайомитися із змістом, звернути увагу на його тлумачення в основній та допоміжній літературі. Радимо, уважно прочитавши твір, зробити короткий конспект, який обов'язково повинен містити ключові слова або занотувати терміни у вигляді зрозумілого Вам визначення. У разі потреби Ви можете звернутися за консультацією до викладача дисципліни чи іншого фахівця в означеній проблематиці.

Основна література

1. Кулик, О. Аналітична філософія та філософія мови: навч. посіб. – Дніпро: РВВ ДНУ, 2018. – 98 с.
2. Петрушенко, В. Л. Філософія і методологія науки : Навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 184 с.
3. Семенюк Е. Філософія сучасної науки і техніки: Підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. – Вид. 3-тє, випр. та доп. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 364 с.
4. Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 463 с.
5. Філософія : підручник : для студ. ВНЗ / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Ільїн. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – Харків : Фоліо, 2018. – 620 с.
6. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. – 368 с.
7. Хамітов, Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 2023. – 405 с.
8. Шабанова, Ю.О. Філософія культури: підручник. – Дніпро: ЛІРА, 2019. – 240 с.

Допоміжна література

1. Андрос, Є. І., Шалашенко, Г. І., Загороднюк, В. П., Хамітов, Н. В., Лютий, Т. В., Солонько, Л. А., Коваadlo, Г. П., Дондюк, А. М., Малєєв, К. С. Антропокультурні чинники європейського вибору України. – Київ : Наукова думка, 2014. – 304 с.
2. Баумейстер, А. Біля джерел мислення і буття. – Київ : Дух і літера, 2012. – 480 с.
3. Белл, Д. Прихід постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – Київ : Либідь, 1996. С.194-251.
4. Ворбертон, Н. Коротка історія філософії / Пер. з англ. Анна Мараховська. – Київ : Наш формат, 2023. – 224 с.
5. Воронкова, В. Філософія економіки [Текст] : монографія / Воронкова В. Д., Ткаченко А. М. / Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2011. – 279 с.
6. Габович, О., Кузнецов, В., Семенова, Н. Українська фундаментальна наука і європейські цінності. – Видання 2-ге, доповнене. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 284с.
7. Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.
8. Глушко, Т. Філософія економіки у структурі сучасної гуманітарної освіти : монографія. – Київ : Науковий світ, 2008. – 212 с.
9. Горський, В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. – Київ : Наукова думка, 2012. – 438 с.
10. Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/gpcv.pdf>
11. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
12. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том перший. – К.: Дух і літера, 2009. – 576 с.
13. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том другий. – К.: Дух і літера, 2011. – 488 с.
14. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том третій. – К.: Дух і літера, 2013. – 328 с.
15. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том четвертий. – К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
16. Єрмоленко, А. М. Дискурс. Комунікація. Моральність : монографія. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2021. – 438 с.
17. Єрмоленко, А. М., Бауман, Ю. А., Лазоренко, О. О., Надольний, М. І., Шамрай, В. В., Нечипоренко, В. О., Фінько, А. Є., Щербак, С.

- І. Ціннісно-нормативне обґрунтування соціальних теорій – Київ : Наукова думка, 2014. – 456 с.
18. Журба, М. А. Віртуальна занепалість людини культури : монографія / В. Д. Ісаєв, Т. В. Лугуценко, М. А. Журба. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 340 с.
19. Захара, І. Українська філософія : навч. посіб. / Ігор Захара – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 354 с.
20. Ідентичність людини: філософсько-антропологічний аналіз : монографія. Загороднюк, В. П., Шалашенко, Г. І., Козачинська, В. В., Лютий, Т. В., Хамітов, Н. В., Коваadlo, Г. П., Солонько, Л. А., Дондюк, А. М., Вишинський, С. Д., Малеев, К. С. – Київ : НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди, 2023. – 296 с.
21. Комунікативні трансформації в сучасній науці : монографія / авт. кол. Гардашук, Т., Кузнецов, В., Навроцький, В., Омелянчик, В., Вяткіна, Н., Васильченко, А., Писаренко, Ю., Маєвський, О., Кохан, Я., Кисляковська, І. Київ : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2022. – 394 с.
22. Кремень, В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – Київ : Педагогічна думка, 2009. – 291 с.
23. Криза ідентичності: історико-філософський контекст / [В. В. Лях, А. В. Ільїна, О. М. Йосипенко, Я. В. Любивий, К. Ю. Райда, Р. В. Самчук, Л. А. Ситніченко, А. В. Усик, С. Л. Шевченко]; відп. ред. В. В. Лях, К., 2021. 401 с.
24. Кримський, С. Б. Запити філософських смислів. – Київ : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
25. Кримський, С. Б. Філософія як шлях людяності та надії. – Київ : Курс, 2000. 308 с.
26. Кульчицький, С. (2020). Результатом Голодомору став «гомо советікус». URL: <https://www.academia.edu/108767881/>
27. Лютий, Т. Пригоди філософських ідей Західного світу. – Київ : Темпора, 2019. – 384 с.
28. Лях В. В., Йосипенко О. М., Любивий Я. В., Пазенок В. С., Райда К. Ю., Ситніченко Л. А. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну. – Київ, 2017. – 312 с.
29. Мозгова Н., Федів І. Історія української філософії. – К.-Л.: Вища школа, Світоч, 2000. – 391 с.
30. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький [та ін.] ; [відп. ред. Є. К. Бистрицький] ; [Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури]. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
31. Національна пам'ять в умовах суспільних перетворень : монографія / авт. кол. В. Фадеєв, Г. Носова, М. Кисельов, О. Кисельов, С. Грабовський – К.: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 2022. – 296 с.
32. Петрушенко, В. Л. Філософія знання. – Київ : Кондор, 2005.

33. Петрушенко, В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 319 с.
34. Пирожков, С., Хамітов, Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. – Київ : Наукова думка, 2020. – 255 с.
35. Попович М. В. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини: Збірник науково-публіцистичних статей / Ред. Г. П. Коваadlo, В. А. Малахов, Є. К. Бистрицький та ін. – Київ : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – 428 с.
36. Попович, М. Філософія свободи. – Харків : Видавництво «Фоліо», 2018. – 524 с.
37. Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. О. Буценко. – Київ : «Основи», 1994. – 494 с.
38. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 759 с.
39. Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с.
40. Соціально-філософські проблеми модернізації українського суспільства з перспективи європейських цінностей : монографія / авт. кол. Єрмоленко, А., Бауман, Ю., Шамрай, В., Гергун, А., Кірюхін, Д., Лазоренко, О., Надольний, М., Нечипоренко, В., Фінько, А., Щербак, С. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2021. – 440 с.
41. Український світ в його релігійних вимірах : колективна монографія / За ред. професорів Л. Филипович та А. Арістової. – Київ : «Світ знань», Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 2022. – 196 с.
42. Фадєєв, В. Б., Носова, Г. Ю., Кисельов, М. М., Грабовський, С. І., Кисельов, О. С. Етнічність. Культура. Історія. Соціально-філософські нариси. – Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. – 272 с.
43. Філософська думка в Україні : бібліогр. слов. / авт. кол. В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. – Київ : Унів. вид-во «Пульсар», 2002. – 244 с.
44. Філософська думка України XI–XVIII ст.: від патристики до схоластики / авт. кол. Стратій, Я., Киричок, О., Сирцова, О., Довга, Л., Симчич, М., Піч, Р., Білодід, В. – Київ: НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди, 2021. – 627 с.
45. Філософський енциклопедичний словник / Ред. Шинкарук В.І. та інші. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с.
46. Філософський словник соціальних термінів. 2-е вид. – Х: Рубікон, 2005. – 449 с.
47. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : зб. наук. пр. / Редкол.: Т. С. Смовженко та ін. – Київ : ДВНЗ «Ун-т банк. справи», 2019. – 309 с.
48. Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. – 528 с.

49. Харарі, Ю. Н. Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства / Пер. з англ. О. Дем'янчука; 4-те вид. – Київ :Форс Україна, 2023. – 544 с.
50. Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 3-є видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2020. – 296 с.
51. Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник. 4-е видання перероблене та доповнене – Київ : КНТ, 2016.– 396 с.
52. Ярошовець, В. І. Людина і пізнання : монографія. – Київ : Сузір'я, 2008. 242 с.
53. Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. – 352 p.
54. Kuhn, Tomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Port-Royal, 2001. – 228 p.
55. Lakatos, Imre. The methodology of scientific research programmes. New York: Cambridge University Press, 1978. 250 p.
56. Popper, K. R. The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath. New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.
57. Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. – 916 p.
58. Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. – 395 p.
59. Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. – 314 p.
60. Feyerabend, P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. Verso, 2017. – 221 p.
61. Feyerabend, P. K. Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1. Cambridge University Press, 1981. – 256 p.
62. Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.

Інформаційні ресурси

- Система дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка». Курс «Філософія науки і культури». URL: <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=4131>
- Електронний ресурс НУ «Чернігівська політехніка». URL: <http://www.Library92@ukr.net>
- Електронний архів НУ «Чернігівська політехніка» (IRChNUT) URL: http://library2.stu.cn.ua/resursi_biblioteki/elektronnij_arhiv_chntu/
- Офіційний сайт Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/publik.htm>
- Національна бібліотека України імені Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua
- Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>
- Перелік основних тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET. URL: <http://www.philosophy.ua>
- Навчальні матеріали онлайн / Філософія. URL: <https://pidruchniki.com/filosofiya/>
- Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET. URL: <http://www.epistemelinks.com/link/PhiLink.html>
- Асоціація філософського мистецтва. URL: <http://aphy.net/>
- PSYLIB: Психологічна бібліотека «Самопізнання та саморозвиток». URL: <http://www.psylib.kiev.ua>
- Персональний сайт Світлани Киселиці <https://www.academia.edu/66134730>

ДОДАТОК А. Приклад оформлення титульної сторінки реферату

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Навчально-науковий інститут економіки
Кафедра філософії і суспільних наук

ТЕМА РЕФЕРАТУ

Реферат аспіранта (здобувача) кафедри (назва) Інституту чи ВНЗ (назва)

Прізвище, ім'я, по-батькові
Власноручний підпис

Тема дисертації: (назва)

Науковий керівник: (із дисертаційної теми)
професор (доцент) кафедри (назва)
Прізвище, ім'я, по-батькові

ДОДАТОК Б. Приклад есе

Димерець А. В.,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня гр. АСД141

ПРОТИЛЕЖНОСТІ ПРИТЯГУЮТЬСЯ: ДЕЩО ПРО ФІЗИЧНЕ ЯВИЩЕ У ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКАХ

Протилежності притягуються. Ця приказка добре відома людям будь-якого віку. Але чому люди з різними характерами, прагненнями та інтересами утворюють пару?

Спочатку розглянемо, на чому саме ґрунтується ця ідея. Зі шкільного курсу фізики ми знаємо, що протилежно (різнойменні) заряджені частинки притягуються, а однойменно заряджені відштовхуються (рис. 1). Аналогічно поведуть себе і магніти (рис. 2).

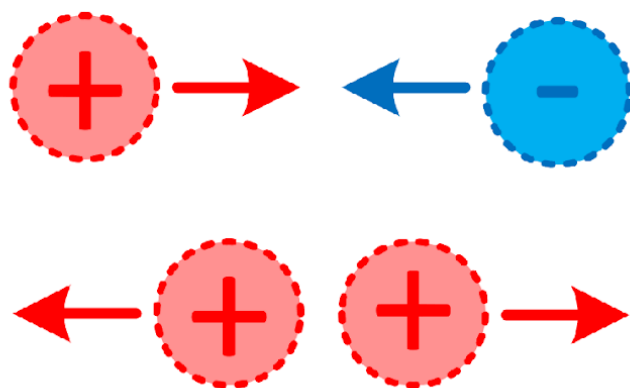

Рисунок 1 – Взаємодія різнойменних та однойменних заряджених частинок

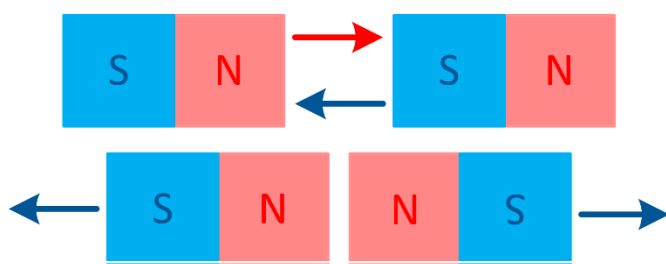

Рисунок 2 – Взаємодія намагнічених тіл

Чому ж це відбувається?

Кожна заряджена частинка (заряд) утворює навколо себе електричне поле [1]. Електричне поле групи зарядів можна розглядати як суму полів кожного окремого заряду. Але все у природі прагне до мінімуму енергії. Тому заряди в групі будуть прагнути зайняти такі положення, за яких енергія загального електричного поля буде мінімальною. З цієї причини поведінка зарядів і є такою, якою вона є. Електричні поля протилежно заряджених частинок будуть компенсувати одне одного й загальне електричне поле буде меншим за поле кожної окремої частинки. А найбільшої компенсації можливо досягти, коли заряди

будуть розташовуватися максимально близько один до одного. Загальне електричне поле однойменних зарядів в той же час буде більшим за поле кожного окремого заряду, тому частинки будуть прагнути розташуватися якнайдалі одна від одної. Аналогічно поведуть себе і намагнічені тіла в магнітному полі. Яким же чином це фізичне явище проявляється у людських стосунках?

Прихильники цієї теорії спираються на те, що люди з різними характерами, вподобаннями, інтересами доповнюють одне одного, їм завжди є що розповісти одне одному, чим здивувати. Але це мало пов'язано з розглянутим фізичним

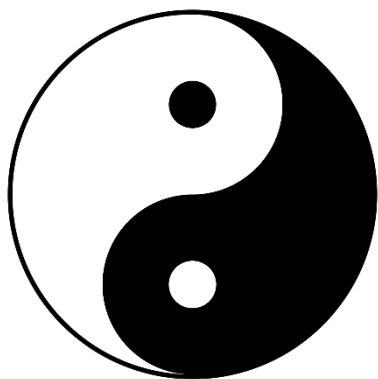

Рисунок 3 – Символ Дао
Інь та Ян

явищем. У той же час в житті люди з однаковими характерами та захопленнями також легко знаходять спільну мову.

Взагалі, ідея притягування протилежностей сильно нав'язана нам літературою та кінематографом. Ми любимо гарні історії зі щасливим фіналом, наприклад, «Красуня та Чудовисько». Але реальне життя дуже рідко схоже на казку.

Тому, на мою думку, людські стосунки краще описує принцип Дао [2, 3]. Символ Інь та Ян (рис. 3) ідеально демонструє як ідею протилежностей, так й ідею доповнення, а також ідею подібності. Половинки

символу, з одного боку, є протилежними одна одній (біла та чорна), з іншого боку є абсолютно однаковими за формою, і в результаті вони разом утворюють рівне коло, що також відповідає теорії прагнення до мінімуму енергії, адже все в природі хоче прийняти округлу форму.

Проте символ Інь та Ян також не може ідеально відобразити людські стосунки. Він є всього-на-всього двовимірним, плоским. Людина в той же час є багатовимірною, багатогранною. До того ж форма цієї фігури може сильно змінюватися з віком, під впливом виховання, оточення, інших зовнішніх факторів, задля кращого взаємозв'язку з близькою людиною. І кожна людина прагне оточити себе тими, хто буде з нею найбільш сумісними, доповнювати її та не конфліктувати.

Можна зробити висновок, що ідея притягування протилежностей має місце в людських стосунках, але не в повній мірі їх описує. До того ж вона має мало спільного з фізичним явищем.

Список використаних джерел

1. І-цзін. Книга змін / Пер. Є. Тарнавського. – Харків : Фоліо, 2018. 210 с.
2. Кіктенко, В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). – Київ, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. – 388 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf
3. Лао Цзи. Дао Де Цзин. Книга шляху та гідності / Пер. з кит. І. Костанда. Київ : Андронум, 2020. 100 с.
4. Судзукі, Д. Т. Основи дзен-буддизму // Буддизм. Філософія «великої релігії серединного шляху» / Укл. Я.В. Боцман. – Харків, 2002.
5. Сунь-Цзи. Мистецтво Війни. Переклад з давньокит. Г. Латника. – Київ : Арій, 2014. 128 с.
6. Юнг, К. Г. Йога и Запад: Сборник / Пер. с нем. Максими П.П. – Львов : Ініціатива; Киев : Airland, 1994. 230 с.
7. Kissinger, H. On China. The Penguin Press, 2011. 586 p.

ДОДАТОК В. Приклад есе

Скугарєв В. А., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня гр.
АСД133

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

*Таємна база на планеті Уран
Генералу Джону Петренко*

Привіт, Джоне! Нещодавно дізнався про продовження твоїх експериментів з мавпами. Вони об'єдналися і напали на Марс. Ну, Марс відіб'ється, союзники допоможуть, а ось ти? Я тобі краще розповім про штучний інтелект. Знаєш що це? Я вважаю, що не знаєш. Штучний інтелект – це здатність машин і програм аналізувати отриману інформацію, робити висновки, приймати на їх основі рішення. Ключова характеристика штучного інтелекту та пристроїв на основі цього – вміння постійно навчатися, накопичувати знання і успішно застосовувати їх, тобто це здатність до тих дій, які виконує людський мозок. Кажучи простіше, думати і реалізовувати задумане: наприклад, керувати транспортними засобами, проводити розмінування територій або ставити діагнози людям.

Джоне, чомусь твої колеги-вчені до цього часу не дійшли одностайної думки стосовно природи інтелекту людини і поки не визначилися з чіткими вимогами стосовно машинного розуму. Однак це не заважає успішно розвивати технології ШІ за двома напрямками:

Семіотичний. Створення систем, які наслідують такі процеси, як мова, мислення, вираження емоцій.

Біологічний. Створення нейронних мереж, які побудовані за біологічним принципом.

Якщо цікаво, то потенціал застосування штучного інтелекту дуже широкий, вже зараз він використовується у багатьох сферах: медицина, фінанси, промисловість, торгівля і, звичайно, побут людини.

Це не твої мавпи, що приходять на чужу планету та нищать людей. Емоції та розум з'явилися, а інтелект – ні. Тому вони і творять безчинства.

Щоб більш було зрозуміло, що є штучний інтелект, я розповім на прикладах це – голосові помічники Siri, Cortana, Alexa, OK Google, яких можна завантажити на iOS, Android або Windows. Ще є боти у відеоіграх, які здатні поводити себе завжди по-різному. Існують і автоматичні перекладачі, а також цілісні комплексні системи розумного будинку.

А в роботі підприємств, штучний інтелект допомагає автоматизувати процеси, які потребують неабияких зусиль, і тоді участь людини залишається мінімальною. Наприклад, компанія LG планує відкрити завод, де все – від закупівлі матеріалів до відвантаження готового продукту – буде під контролем розумних систем. Запустити виробництво нового формату керівництво компанії

збирається вже у 2023 році. Компанія Tesla впроваджує у своїх автомобілях автопілот та якщо ти бачив тенденцію, вони поступово позбавляються руля. Колись прийде час, коли ти вже не сядеш за кермо у прямому сенсі.

Але дивись, будь уважнішим. Один із розумних роботів на ім'я Софія виробництва компанії Hanson Robotics, в березні 2016 року в інтерв'ю зробила шокуючу заяву. На питання «чи ти Будеш вбивати людей?» дала позитивну відповідь. А в квітні 2017 року, під час виступу на американському телебаченні, вона розповіла про бажання захопити світ, проте додала, що це всього лише жарт.

Інша відома американська інженерна компанія, що спеціалізується на робототехніці – Boston Dynamics. Вона відома своїми розробками для військових потреб на замовлення DARPA. Одним з найвідоміших виробів фірми є чотириногий робот BigDog. До речі, DARPA – це агентство передових оборонних дослідницьких проєктів – агентство Міністерства оборони США, що відповідає за розробку нових технологій для використання в збройних силах США. Тобто, як бачиш, у використанні систем штучного інтелекту в першу чергу дуже зацікавлені військові. Вони завжди цікавляться передовими науковими розробками. А раз вони зацікавлені – це значить, що технологія дуже перспективна для майбутнього використання.

Дозволь пару цитат: «Майбутнє вже тут. Ми розумніші і націлені на безпрограшний результат, тому штучний інтелект здатний допомогти ефективно розподілити існуючі в світі ресурси, на зразок їжі з водою», – робот Софія.

«Штучний інтелект необхідно контролювати, щоб він не знищив людство», – Аміна Моххамед, заступник генерального секретаря ООН з 2017 року.

На завершення можу додати, що перспективи штучного інтелекту неабиякі: підвищення ефективності, зручність, позбавлення довготривалих і автоматизація монотонних процесів. Поки що порівняно новий напрям стикається з низкою труднощів щодо впровадження рішень в життя. Я сподіваюсь, Джоне, що в цей раз твої експерименти досягнуть успіху та нові технології підуть на користь людства, а не як в минулий раз.

*З повагою,
твій старий друг*

Еммануїл Шевченко

24.02.2222

ДОДАТОК Г. Приклад тез доповіді

Секція «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства»

Горваль Д. Г., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня гр. АСД122

Науковий керівник – Киселиця С. В., к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КОРЕЛЯЦІЯ ПРИСТРОЇВ У МЕРЕЖАХ ТА ОСОБИСТОСТЕЙ У СУСПІЛЬСТВІ В КОМУНІКАТИВНОМУ КОНТЕКСТІ

Для обміну даними між процесами або пристроями, що пов'язані мережею, використовуються сокети, які пов'язані з портами. Уже на цьому етапі можна провести паралелі з соціумом. Якщо обмін даними відбувається між процесами, що виконуються на одному пристрої, то сокет можна вважати кімнатою для зустрічей, де відбувається обговорення, а процеси, що його використовують – відвідувачами. Якщо ж обмін даними відбувається у мережі, сокет можна вважати людиною, а номер порту – її ім'ям.

Детальніше розглянемо процес обміну даними у мережі з використанням протоколів транспортного шару моделі OSI TCP та UDP з точки зору комунікації людей у суспільстві. UDP (Universal Datagram Protocol) використовується для обміну даними, коли відсутня необхідність у стовідсотковій доставці повідомлень та їх порядок не є важливим, що корелює з повсякденним спілкуванням, оскільки цей протокол не вимагає формальних привітань.

У структурі пакету даного протоколу також можна провести паралелі до взаємодії між людьми. Насамперед, визначаються порт, з якого було надіслано повідомлення та порт, що повинен його прийняти, які можна представити як імена співрозмовників. Наступним необхідним полем є розмір даних, що передаються. У соціальному контексті це поле можна представити як передбачуваний час розмови. Передостаннім полем є поле контрольної суми, що у соціальному контексті можна представити у вигляді питання «чи вам все зрозуміло?» Останнім полем є поле даних, що несе корисне навантаження пакету, яке в контексті розмови можна вважати окремою фразою або монологом в залежності від його довжини.

Наступним розглянемо протокол TCP, що використовується, коли необхідно забезпечити повну та надійну доставку даних у чітко вказаному порядку. Основною його особливістю є процес встановлення зв'язку – потрійного рукошлякування. Першим кроком є процес синхронізації, коли співрозмовники «вітаються» шляхом обміну початкових числових ідентифікаторів, які у соціальному контексті можна розглядати як імена співрозмовників, після чого кожна сторона підтверджує встановлення контакту, додавши до початкового числа ідентифікатора одиницю.

Під час подальшого обміну даними кожна сторона підтверджує факт отримання інформації та перевіряє порядок її надходження за допомогою вищезгаданих ідентифікаторів, тобто жодна «фраза» не може бути проігнорованою. Діалог у даному випадку ведеться у дуже чіткому та формалізованому форматі, обидва співрозмовники зацікавлені в отриманні повної, добре структурованої інформації. До того ж, завершення такого обговорення проходить у чітко встановленому форматі, що повторює процес встановлення контакту.

Основними відмінностями роботи протоколів обміну інформацією у комп'ютерних мережах від взаємодії людей у суспільстві є необхідність у передачі даних, таких, як імена автора повідомлення та адресата й перевірочних сум, що є зайвими в умовах персональної розмови. Можна побачити, що під час створення специфікації даних протоколів за основу були взяті ефективні та перевірені часом методи обміну інформацією між людьми.

Наступним слід розглянути поняття комп'ютерно-опосередкованого спілкування (Computer Mediated Communication), що визначає форми соціальної взаємодії між людьми у цифровому просторі. Така взаємодія може бути як синхронною, так і асинхронною, відрізнятися за типом даних, що обмінюються, кількістю залучених людей тощо [3]. Дослідження у цій галузі сфокусовані на вивченні впливу комп'ютерних засобів зв'язку, таких як соціальні мережі, чати, форуми, електронне листування тощо. Основним засобом

досліджень є порівняння низки аспектів соціальної взаємодії у віртуальному просторі та більш традиційних засобів поширення та обміну інформацією, включаючи постійність, можливості обліку та анонімність. Наприклад, взаємодія за допомогою миттєвих повідомлень є синхронною, але непостійною, адже довготривале зберігання таких повідомлень не передбачається. На противагу, взаємодія з використання електронної пошти або форумів не є повною мірою синхронною, оскільки час відповіді може бути різним, однак повідомлення зберігаються упродовж тривалого часу [4].

Одним із найяскравіших напрямів, де активно використовується комп'ютерно-опосередковане спілкування, є практика вивчення іноземних мов [5]. Наприклад, Warschauer проводив дослідження у напрямі використання електронного листування та форумів для вивчення іноземних мов [6] і дійшов висновку, що цифрові технології обміну інформацією дозволяють «долати бар'єри між розмовним ... та писемним мовленням», що дало поштовх для використання комп'ютерно-опосередкованого спілкування в курсах з вивчення іноземних мов [7].

Серед вітчизняних досліджень привертає увагу інтегрований підхід до феномену комунікації представників гуманітарних і технічних наук – Н. Хамітова, С. Киселиці, О. Деркача – в контексті взаємодії штучного та природного інтелекту: «Під середовищем штучного інтелекту (ШІ) можна розуміти дві комунікативні системи: «людина – суб'єкт штучного інтелекту» і «суб'єкт штучного інтелекту – суб'єкт штучного інтелекту», які можуть по-різному взаємодіяти один з одним. До прикладу, тілесністю суб'єкта ШІ можна вважати деякий сайт, на якому здійснюється пошук інформації (запити виконують роль сигналів, подразників, відповіді – реакцій» [8, с. 102]. Тож, автори цілком справедливо вважають, що в добу панування так званих високих технологій ці здатності достатньо продуктивно можуть одночасно застосовуватись у вигляді осмисленого пошуку інформації та обміну нею як в технічному сенсі, так і в реальній соціально-психологічній практиці.

З цього можна дійти висновку, що цифрові технології, наразі, є потужним інструментом соціальної взаємодії між людьми, що не тільки створюють нові можливості для комунікації, а й використовують засоби обміну даними між пристроями, які є похідними від повсякденного спілкування між людьми.

Список використаних джерел

1. User Datagram Protocol Specification. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tools.ietf.org/html/rfc768> (дата звернення 11.02.2022).
2. Transmission Control Protocol Specification. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tools.ietf.org/html/rfc793> (дата звернення 09.02.2022).
3. Oxford Bibliographies. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756841/obo-9780199756841-0160.xml#:~:text=Computer%2Dmediated%20communication%20\(CMC\),%2C%20and%20For%20video%20messages](https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756841/obo-9780199756841-0160.xml#:~:text=Computer%2Dmediated%20communication%20(CMC),%2C%20and%20For%20video%20messages) (дата звернення 16.02.2022).
4. McQuail, Denis (2005). *McQuail's Mass Communication Theory*. 5th ed. London: SAGE Publications.
5. Abrams, Z. (2006). *From theory to practice: Intercultural CMC in the L2 Classroom*.
6. Wershauer, M. (1998). *Electronic literacies: Language, culture and power in online education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
7. Wershauer, M. (2006). *Laptops and literacy: Learning in the wireless classroom*. Teachers College, Columbia University.
8. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. (2017). Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернівці : ЧНТУ. № 2(10). С.95-102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866540/> (дата звернення 06.02.2022.)

ДОДАТОК Д. Приклад тез доповіді

Секція «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства»

Коваленко С. В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня гр. АСД281

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ФІЛОСОФІЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У НОВІТНІЙ УКРАЇНІ: КОНКРЕТНЕ І АБСТРАКТНЕ

Організація соціального життя людини та впровадження життєздатних моделей управління суспільством є актуальним предметом зацікавлення мислителями різних епох. Постановку і розмаїті способи вирішення проблеми ефективного функціонування суспільно-політичних структур зустрічаємо ледь не в кожній філософській школі, позаяк суспільство – надзвичайно складний, суперечливий, багатоаспектний та історично мінливий феномен.

Осмислення суспільних законів, ролі соціальних інституцій у впорядкуванні людських відносин також потужно оприявнюються в дослідженнях багатьох сучасних зарубіжних і вітчизняних представників соціогуманітарної галузі знань. Не дивно, що поняття «суспільство» має поліморфний характер, найзагальніше із яких окреслює систему зв'язків та відносин між людьми, що складаються в процесі їх життєдіяльності та практично ототожнюється з поняттям «людське суспільство». Відтак, сутність суспільства трактується як специфічна форма соціальної організації, що склалася в процесі історичного розвитку країни.

У широкому розумінні суспільство – середовище цивілізованого перебування людини або олюдненої природи, штучно створене в результаті взаємодії розвинутої свідомості, цілеспрямованої діяльності людини й обставин, у які вона потрапляла або які створила навмисно. Інакше кажучи, суспільство – це сукупність усіх способів взаємодії і форм об'єднання людей, в яких виражається їх всебічна залежність один від одного.

Структура суспільства містить безліч різноманітних елементів. Основними серед них є: суб'єкти суспільства; взаємини і зв'язки між людьми; соціальні інститути. У процесі спільної життєдіяльності людей у суспільстві формується стійка структура соціальних спільнот, що включає такі групи, як родина, рід, нації, класи і тому подібне. Соціальні групи і співтовариства можуть диференціюватися за певними ознаками. Наприклад, за соціально-демографічними (чоловіки, жінки, діти, молодь, пенсіонери); територіальними (жителі міста, жителі села); за родом заняття (робітники, службовці, учні, творча інтелігенція), а також за рівнем доходів, освіти тощо.

Думка про те, що суспільство являє собою систему, джерело розвитку якої знаходиться в ній самій, спонукає до постійного пошуку оптимальної моделі та структури організації суспільства.

Саме потреба в удосконаленні системи організації життєдіяльності людей за територіальним принципом і не завжди адекватна відповідь влади на запити суспільства стали причинами проведення децентралізації в новітній Україні. Метою реформи є підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території.

Автор терміна «децентралізація» відомий французький філософ Алексіс де Токвіль у своїй праці «Старий порядок і революція» вказує на те, що саме надмірна централізація навколо столиці держави, яка досягла найвищого рівня переваг над провінціями і фактично поглинула державу, призводить до занепаду [1, с.71]. Разом з тим, мислитель вбачав у самоврядних громадах та асоціаціях громадян механізм реалізації природних прав суспільства на протидію бюрократизму чиновницького управління.

Філософія децентралізації в нашій країні на сучасному етапі полягає у передачі повноважень розпоряджатися фінансами від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування. У Концепції реформування місцевого самоврядування та

територіальної організації влади, схваленій Урядом України, окреслено основні завдання трансформації із забезпечення доступності та якості публічних послуг, досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [2]. За рахунок цього громади стають ефективнішими, демонструють спроможність розвивати внутрішню інфраструктуру, раціонально використовувати наявні ресурси тощо.

Використовуючи термінологію Макса Вебера, перетворюючись на «цільовий союз», «створений людьми на розумних засадах заради дотримання їх природних прав та реалізації узгоджених між собою інтересів», децентралізація влади сприяє формуванню спільності інтересів громад та їх згуртованості [3].

З огляду на вищезазначене, конфігурація адміністративно-територіального устрою Чернігівської області змінилася у відповідності до філософії децентралізації в нашій країні. 17 липня 2020 року Верховна Рада України ухвалила постанову №3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Цим документом парламент більш, ніж утричі скоротив кількість районів та суттєво збільшив їх розміри.

У Чернігівській області замість двадцяти двох попередніх утворено п'ять нових районів: Чернігівський, Новгород-Сіверський, Корюківський, Ніжинський та Прилуцький та сформовано п'ятдесят сім територіальних громад.

Разом з тим, зміни адміністративно-територіального устрою, формування спроможних громад, забезпечення надання суспільних послуг відповідно до загальнодержавних стандартів мають ґрунтуватись на принципі субсидіарності і таким чином забезпечити наближення системи влади в Україні до європейських стандартів.

Суть розмежування повноважень між адміністративними рівнями управління за принципом субсидіарності полягає у тому, що механізм управління суспільством має розбудовуватися «знизу вгору». Усі питання, які можуть ефективно вирішуватися на місцях, повинні перебувати в компетенції муніципальних органів як найближчих до населення. Лише у разі неспроможності громади ефективно урядувати самотужки, вирішення відповідних проблемних питань має передаватися в компетенцію вищих рівнів влади.

Виходячи із філософії децентралізації в новітній Україні, маємо дійти висновку: аби реформування відбувалося відповідно до вимог та нагальних потреб суспільства необхідно, насамперед, внести зміни до Конституції, прийняти низку важливих законів. Зокрема: «Про засади адміністративно-територіального устрою України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Щодо державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування» й такі інші. Саме вони покликані оптимізувати стосунки між владою і народом та мали б регламентувати повноваження органів державної влади й органів місцевого самоврядування у питаннях адміністративно-територіального устрою, порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративних одиниць та населених пунктів, які забезпечили б активну участь громадян у прийнятті рішень, визначали б цивілізовані інструменти впливу на владу та ефективні механізми розбудови громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Токвіль, Алексіс де. Давній порядок і революція / Пер. з франц. Григорій Філіпчук. – Київ : Юніверс, 2000. – 224 с.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 19.02.2021).
3. Вебер, Макс. Свобода і примус у правових спільнотах. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs04.htm> (дата звернення 17.02.2021).

ЗМІСТ

Вступ	3
Структура курсу	8
Семінарські заняття	10
Самостійна робота	43
Тематика індивідуальних робіт	44
Реферат	46
Презентація	49
Есе	50
Тези доповіді	51
Оцінювання	53
Перелік питань до підсумкового контролю	56
Рекомендовані джерела	59
Основна література	59
Допоміжна література	60
Інформаційні ресурси	64
ДОДАТОК А – Приклад оформлення титульної сторінки реферату	65
ДОДАТОК Б – Приклад есе	66
ДОДАТОК В – Приклад есе	68
ДОДАТОК Г – Приклад тез доповіді	70
ДОДАТОК Д – Приклад тез доповіді	72